

Voordat de Bom valt

De representatie van de Koude Oorlog in
Nederlandse muziek uit de jaren tachtig

N.M. Lebbink - 6489389

Masterscriptie Cultuurgeschiedenis van modern Europa

Universiteit Utrecht

Scriptiebegeleider: dr. Pim Huijnen

15 juni 2020

Woordenaantal: 13.674

Afbeelding voorpagina

Reformatisch Dagblad, 'Vredesdemonstratie van IKV in 1981',
<https://www.rd.nl/kerk-religie/kerkelijke-vredesbeweging-met-miljoenen-gespekt-door-overheid-1.1416372#&gid=1&pid=1> (22 april 2020).

Abstract

The Cold War had a significant impact on European societies, including on the Dutch. In the Netherlands, the Cold War era was characterized by many protests against the placement of American nuclear warheads at the Dutch military airport in Woensdrecht. According to scholars, these protests showed that the Dutch fiercely opposed the Cold War and that they also feared the nuclear bomb. Pessimism and anxiety are said to have prevailed. To what extent was this really the case? What was the Dutch mindset during the eighties as far as the Cold War was concerned? And was this mindset also reflected in the Dutch music? After all, music is a popular medium in which political thoughts and feelings are often reflected. This master thesis tries to answer the following question: how was the Cold War reflected in the Dutch music of the eighties? Three Dutch Cold War songs are central to this research. By considering the lyrics, the social context, the reception and the motivation of the songwriters, I have tried to paint a picture of Dutch Cold War mentality.

The results show a nuanced picture: the supposed pessimism appears to be somewhat exaggerated. While the Dutch were aware of the Cold War, it did not dominate their lives. Furthermore, there was no clear preference for one of the ideological systems. Generally, the Dutch were fed up with the Cold War. These findings are the result of the analysis of three Dutch Cold War songs that explicitly refer to the Cold War in their title. Research using other songs or Cold War culture forms in the Netherlands may yield different results.

Voorwoord

‘Kies iets wat je écht leuk vindt, je bent er immers maandenlang mee bezig!’ Dit advies heb ik meerdere malen gehoord bij het kiezen van mijn scriptieonderwerp. En wat een moeizame weg was dat. Ik heb geloof ik álles overwogen. Gek eigenlijk, er is namelijk geen periode in de geschiedenis die mij meer interesseert dan het decennialange Oost-West conflict genaamd: de Koude Oorlog. In 2019, het jaar dat ik met deze master begon, was het dertig jaar geleden dat de Berlijnse Muur viel. Wat baalde ik dat ik in november niet bij de herdenking in Berlijn kon zijn. Het optreden van Harrie Jekkers in *De Wereld Draait Door* waarin hij, ter ere van het jubileum, zijn grootste hit *Over de Muur* nog eens ten gehore bracht, zal ongetwijfeld hebben bijgedragen aan het feit dat ik mijn oorspronkelijke scriptieonderwerp volledig aan de kant schoof. Het klonk als muziek in mijn oren: Nederlandse Koude Oorlog nummers, daar zou mijn scriptie over gaan!

Aangezien veel studenten het schrijven van de scriptie als een levende hel ervaren, durf ik bijna niet te zeggen dat ik het eigenlijk erg leuk heb gevonden om dit onderzoek te schrijven. Natuurlijk stond ik er niet helemaal alleen voor en kreeg ik de nodige steun. Zo had ik Omar en Flor om mee te sparren en Merle die mij van feedback wilde voorzien. Verder was daar Michael, die nooit te beroerd was om met mij mee te denken en tot vervelens toe mee luisterde naar de liedjes gedurende onze coronathuisquarantaine. En natuurlijk mijn begeleider, dr. Pim Huijnen, die ik wil bedanken voor zijn goede begeleiding, suggesties en opmerkingen.

Tot slot een speciaal woord van dank voor Harrie Jekkers en Herman van Veen. Zij hebben de tijd genomen om mij telefonisch en schriftelijk te woord te staan om zo hun herinneringen aan de jaren tachtig te delen. Een waardevol onderdeel van mijn onderzoek, waar ik ze beide erg dankbaar voor ben.

Bij deze dan mijn scriptie, een werk waar ik trots op ben!

Veel leesplezier,

Nienke Lebbink

Noot vooraf

In deze scriptie wordt met regelmaat een synoniem gebruikt voor de atoombom, zoals nucleaire bom of de Bom.

Inhoudsopgave

Abstract	3
Voorwoord	4
Noot vooraf	5
Inleiding.....	7
Theoretisch kader.....	9
Bronnen en methode.....	12
Opbouw	14
Hoofdstuk 1: De Koude Oorlog cultuur.....	16
1.1 De rol van populaire cultuur.....	16
1.2 Thematiek binnen Koude Oorlog cultuur.....	17
1.3 Het Gouden duo: muziek en politiek.....	20
1.4 Conclusie	23
Hoofdstuk 2: Botsing der ideologieën.....	24
2.1 Anti-amerikanisme en Sovjet-verheerlijking	24
2.2 <i>Over de Muur</i>	27
2.2.1 Receptie.....	29
2.3 Conclusie	30
Hoofdstuk 3: Nucleaire angst.....	32
3.1 Doemdenken en massademonstraties.....	32
3.2 <i>De Bom</i>	33
3.2.1 Receptie.....	36
3.3 <i>De Bom valt nooit</i>	37
3.3.1. Receptie	39
3.4 Conclusie	40
9 november 1989: Het einde van een tijdperk.....	42
Conclusie	45
Bibliografie.....	49
Afbeelding	49
Primaire bronnen	49
Secundaire bronnen	49
Bijlagen.....	53
Bijlage 1: Songtekst analyse.....	53
Bijlage 2: Transcriptie interview met Harrie Jekkers.....	58
Bijlage 3: Antwoorden Herman van Veen.....	66

Inleiding

Doe Maar Ernst, je bent het einde Ernst
Doe Maar Ernst, ga je gang
Maar dat liedje van je
Voordat de bom valt
Toen ik dat hoorde werd ik wel een beetje bang
Luister Ernst, ik wil wat worden later
En wat bereiken in de wereld, net als jij
Doe Maar Ernst, maar niet zo somber Ernst
Al doe je het maar alleen voor mij

Bovenstaande woorden zong de piepjonge Krista Krufft in het liedje *Brief aan Ernst* tijdens het Kinderen voor Kinderen concert in 1983. In het lied zong Krufft bang te worden van het nummer *De Bom* van de band Doe Maar en uitte zij haar angst naar frontman Ernst Jansz.¹ *De Bom* was een nummer dat hét doemscenario van de Koude Oorlog omschreef: het vallen van een atoombom. Begin jaren tachtig was de Koude Oorlog al enkele decennia aan de gang en zorgde het voor grote verdeeldheid in de wereld. Maar welke rol speelde de Koude Oorlog eigenlijk in het leven van Nederlanders? Hoe was het voor hen om te leven met de dreiging van het West-Oost conflict op de achtergrond? Waren nummers als *De Bom* en *Brief aan Ernst* een uiting van gevoelens die heersten in de Nederlandse maatschappij?

De Koude Oorlog was een politiek en ideologisch conflict dat de wereld verdeelde in het Oost- en Westblok. Daarnaast bracht het ook een culturele dimensie met zich mee: een spanning tussen de levenswijzen in het Westen en Oosten; kapitalisme tegen communisme. Nederland was wellicht niet een directe speelbal van de Koude Oorlog, maar burgers voelden weldegelijk de dynamiek die heerste in buurland Duitsland. Politiek gezien werd de Koude Oorlog rond het begin van de jaren tachtig nog één keer een heet hangijzer in Nederland door de introductie van nieuwe wapensystemen en de eventuele plaatsing van 48 kruisraketten.² Met name de protestacties tegen de plaatsing van deze raketten staan menig vijftigplusser vandaag de dag nog in het geheugen gegrift. Honderdduizenden Nederlanders leken in de vroege jaren tachtig bevangen door de angst voor de atoombom.³ Daarnaast verkeerde

¹ Kinderen voor Kinderen 4 Concert, 'Brief aan Ernst' (1983), 41:19 – 45:00
https://www.youtube.com/watch?v=nm_UPLeNhbw (16 maart 2020).

² Doeko Bosscher, 'Nederland in de Koude Oorlog', in: Yvan Vanden Berghe, *De Koude Oorlog; Een nieuwe geschiedenis (1917-1991)* (Den Haag 2008) 460-478, aldaar 475.

³ Remco van Diepen, *Hollanditis. Nederland en het kernwapendebat 1977-1987* (Amsterdam 2004) 11.

Nederland in een economische crisis, die vanzelfsprekend leidde tot grote onvrede onder de bevolking. Kunstenaars uitten hun maatschappelijke onvrede in prenten, film en muziek.⁴

De politieke component van de Koude Oorlog is uitvoerig besproken in academische werken, zowel in het binnen- als buitenland.⁵ Er is daarentegen minder onderzoek gedaan naar de culturele representatie van de Koude Oorlog. Cultuur is een veelgehoorde term die moeilijk te definiëren valt. Volgens historicus John Storey kan cultuur verwijzen naar een proces van intellectuele, spirituele ontwikkeling; naar een bepaalde manier van leven; of naar de werken en praktijken van intellectuele en vooral artistieke activiteit. De laatste definitie wil zeggen dat cultuur de teksten en gebruiken zijn waarvan de belangrijkste functie is om betekenis te produceren voor de ontvanger.⁶ De term cultuur kent vele soorten uitingen die weer onder te verdelen zijn in categorieën, zoals de traditionele hoge cultuur en populaire cultuur. Onder de laatste vallen bijvoorbeeld muziek, film, literatuur of volksvermaak. Populaire cultuur is door haar omvattendheid een medium dat voor een groot publiek bereikbaar is.⁷

Een voorbeeld van een populaire cultuurvorm waarin wereldwijd al jarenlang maatschappelijke problemen naar voren worden gebracht, is muziek. Muziek is een medium dat aanslaat bij een groot publiek, dat mensen kan verbinden en waarin gevoel geuit wordt. Nederland had net als veel andere westerse landen in de tweede helft van de twintigste eeuw een traditie van maatschappijkritische muziek. Ook in de jaren tachtig was die traditie nog aanwezig.⁸ Zo schreef Harrie Jekkers van de band Klein Orkest in oktober 1983 het nummer *Over de Muur*. Er zouden namelijk meer dan een half miljoen mensen naar Den Haag komen om tegen de plaatsing van kruisraketten te demonstreren. Deze demonstranten geloofden dat zij met hun protest de wereld konden veranderen en andersdenkenden van hun gelijk konden overtuigen.⁹

In deze scriptie is onderzocht in hoeverre de Koude Oorlog en de angst voor de atoombom een rol speelde in het dagelijks leven van Nederlanders. Nederlandse

⁴ Jouke Turpijn, *80's dilemma* (Amsterdam 2011) 37.

⁵ Boeken zoals: *America, Russia, and the Cold War, 1945-1990* van Walter LaFeber of *Het rode gevaar: de geschiedenis van de Koude Oorlog 1917-1991* van André Fontaine.

⁶ John Storey, *Cultural Theory and Popular Culture* (New York 2018) 2.

⁷ Ibidem.

⁸ Turpijn, *80's*, 155.

Voorbeelden van eerdere Nederlandse maatschappijkritische muziek zijn nummers van Boudewijn de Groot, zoals *Er komen andere tijden* en *Welterusten meneer de president*.

⁹ Ibidem, 155-156.

Koude Oorlog nummers uit de jaren tachtig dienden als primaire bronnen voor dit onderzoek. De jaren tachtig vormen een interessant tijdspanne om te onderzoeken. De oorlogsdreiging was in vergelijking met de decennia daarvoor laag, maar er vond des te meer protest plaats tegen de kernbepapening. Om de Nederlandse jaren tachtig mentaliteit omtrent de Koude Oorlog zichtbaar te maken draait dit onderzoek om de vraag: 'Op welke manier weerspiegelde de Koude Oorlog in Nederlandse muziek uit de jaren tachtig van de twintigste eeuw?'

Theoretisch kader

De jaren tachtig staan bekend als een periode van grote kapsels, weerzinwekkende mode en talloze pophits. Maar binnen Nederland was er veel meer aan de hand, zoals grote werkloosheid; krakersrellen; doemdenken en angst voor de atoombom. Historicus Jouke Turpijn zegt in zijn boek *80's dilemma* dat de jaren tachtig in het hart liggen van een politieke transformatie in Nederland, die gepaard ging met buitenlandse politieke ontwikkelingen. Deze politieke verandering in Nederland hing samen met het vooruitstrevende geloof dat alles en iedereen maakbaar en veranderbaar was. De jaren-tachtig-mens had volgens Turpijn veel behoefte aan duiding van de veranderende wereld in een historisch perspectief.¹⁰

Wat was er op politiek en maatschappelijk gebied aan de hand in Nederland? Met name het debat om kernwapens zorgde voor veel onrust binnen het land. In december 1979 besloten de lidstaten van de NAVO dat het kernwapenarsenaal in West-Europa moest moderniseren, door de plaatsing van meer dan vijfhonderd nieuwe kernwapens, onder andere in Nederland en België. Voor Nederland ging het om 48 kruisraketten die op nationaal grondgebied zouden worden geplaatst.¹¹ Historicus Remco van Diepen legt in zijn boek *Hollanditis* uit dat deze aankondiging bij een groot deel van de Nederlandse bevolking emotionele reacties losmaakte.¹² Veel tegenstanders schenen te geloven dat de komst van de 48 kruisraketten naar Nederland de eerste stap zou zijn op weg naar de totale nucleaire apocalyps. Het protest tegen de kruisraketten verspreidde zich binnen Nederland onder brede lagen van de bevolking. Het land leek geheel in de ban van de Bom.¹³ Het debat over de

¹⁰ Turpijn, *80's dilemma*, 13, 28.

¹¹ Van Diepen, *Hollanditis*, 9.

¹² Ibidem, 11.

¹³ Ibidem.

kruisraketten werd heftiger door de gepolariseerde politieke en maatschappelijke verhoudingen in die tijd.¹⁴ Zo vormden de vroege jaren tachtig samen met de late jaren zeventig het tijdvak van doemdenken en maatschappijkritiek.¹⁵

De meeste herinneringen aan de jaren tachtig zijn individueel en deels collectief van aard omdat een deel van de huidige inwoners van Nederland deze periode bewust meemaakte. Daarnaast bestaat er een groot cultureel geheugen naar de jaren tachtig. Een cultureel geheugen houdt in dat de herinnering niet in de hoofden van mensen zit, maar in objecten: kunst, muziek, monumenten en tradities. Deze vorm van geheugen probeert een brug tussen verschillende generaties te slaan, aan de hand van deze generatieobjecten.¹⁶ Door het angstige gevoel dat de Koude Oorlog in de wereld opriep was het meer dan een geopolitiek conflict. De Noorse historicus Odd Arne Westad meent dat een toenemend aantal westerse historici gelooft dat de Koude Oorlog meer ging over ideeën en overtuigingen dan over iets anders: er was een zeker sentiment.¹⁷ Er bestaat volgens Westad dan ook een Koude Oorlog cultuur; nergens kwamen ideeën en overtuigingen uit de Koude Oorlog vaker voor dan in de kunsten, met name in muziek.¹⁸ Deze cultuurproducten vormen de generatieobjecten uit de jaren tachtig die het sentiment van die tijd over kunnen brengen op nieuwe generaties.

De concentratie van historici op de Koude Oorlog cultuur viel samen met de afbraak van oude culturele stereotypen, zoals het gebrek aan betekenis in muziek, aldus de Amerikaanse musicoloog Peter Schmelz.¹⁹ Volgens zijn collega, Mitchell Morris, speelt met name populaire muziek een centrale rol bij het overstijgen van generaties. Muzikale keuzes en linguïstiek gaan volgens Morris hand in hand met gebeurtenissen die burgers niet zelf onder controle kunnen houden, zoals een oorlog of een economische crisis. De realiteit van de wereld en de complexiteit van haar gebeurtenissen zijn voor gewone burgers niet te doorgronden.²⁰ Het is de burger die binnen deze spanning bepaalde ideeën van de cultuur en maatschappij kan vormen, die de betreffende periode identificeren. Het beluisteren van deze muziek maakt het

¹⁴ Van Diepen, *Hollanditis*, 12.

¹⁵ *Ibidem*, 160, 161.

¹⁶ Jan Assmann en John Czaplicka, 'Collective Memory and Cultural Identity', *New German Critique* 65 (1995) 125-133, aldaar 129.

¹⁷ Odd Arne Westad, *Reviewing the Cold War: Approaches, Interpretations, Theory* (London 2000), 1.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Peter J. Schmelz, 'Music in the Cold War' *The Journal of Musicology* 26 (2009) 1, 3-16, aldaar 7.

²⁰ Mitchell Morris, *The Persistence of Sentiment. Display and Feeling in Popular Music of the 1970s* (Berkeley 2013) 17.

mogelijk om het sentiment uit die tijd te laten beleven door mensen uit verschillende sociale werelden en tijdsperiodes, aldus Morris.²¹

Onderzoek naar muziek in de Koude Oorlog, zoals het werk van Schmelz, laat zien dat het niet nodig is om je als onderzoeker óf op muziek óf op geschiedenis te richten, vanuit de overtuiging dat de twee fundamenteel verschillend zijn.²² In plaats daarvan laat onderzoek zien dat muziek en politiek samengaan en dat er een betekenis in muziek schuilt die politieke en maatschappelijke gebeurtenissen kan duiden. Hoogleraar Cultuurstudies John Storey beweert in zijn boek *Cultural Theory and Popular Culture* dat de populaire cultuur een betwist medium is voor politieke constructies van 'het volk' en haar relatie tot de staat.²³ Hij haalt hierbij een citaat aan van de Australische professor Cultuurstudies Graeme Turner, die meent dat door middel van het onderzoeken van populaire cultuur de constructie van het dagelijks leven kan worden begrepen:

Popular culture is a site where the construction of everyday life may be examined. The point of doing this is not only academic – that is, as an attempt to understand a process or practice – it is also political, to examine the power relations that constitute this form of everyday life and thus reveal the configurations of interests its construction serves.²⁴

Binnen Nederland is het idealisme van de jaren zestig een van de belangrijkste aanjagers van moderne populaire muziek geweest, aldus Jouke Turpijn. In de jaren zeventig en tachtig was de popindustrie echter sterk gecommmercialiseerd waardoor er weinig plaats was voor maatschappelijke revoluties.²⁵ Dit is opmerkelijk aangezien Nederland net als veel andere landen een traditie had van maatschappijkritische muziek, wat voortkwam uit het geloof dat politiek en cultuur onlosmakelijk met elkaar waren verbonden en niet onafhankelijk konden worden beschouwd.²⁶ Deze maatschappijkritische muziek riep op tot analyse van het maatschappelijk systeem, dat toentertijd onder andere beïnvloed werd door de toegenomen spanningen tussen West en Oost. Dit zorgde in zowel binnen- als buitenland, voor verscheidene maatschappijkritische liedjes over de Koude Oorlog en alles wat daarbij kwam kijken:

²¹ Morris, *The Persistence of Sentiment*, 18.

²² Schmelz, 'Music in the Cold War', 11.

²³ Storey, *Cultural Theory and Popular Culture*, 11.

²⁴ Graeme Turner, *British Cultural Studies* (London 2003) 5.

²⁵ Turpijn, *80's dilemma*, 154.

²⁶ Robert Adlington, 'Expressive revolutions: '1968' and music in the Netherlands', in: Beate Kutschke en Barley Norton, *Music and Protest in 1968* (Cambridge 2013) 12-28, aldaar 13.

de Berlijnse Muur en kernwapens. Deze liedjes vormen cultuur- en generatieobjecten waarin een gevoel gevangen zit, een mentaliteit van de jaren tachtig.

De bedoeling van dit onderzoek is om een beeld te schetsen van de jaren tachtig in Nederland en de invloed van de Koude Oorlog daarop, aan de hand van Nederlandse nummers die betrekking hebben op het Koude Oorlog conflict. Zoals eerder al naar voren kwam heeft de Koude Oorlog zeker zijn invloed gehad op de Nederlandse samenleving. Hier is al menig werk over geschreven, bijvoorbeeld *80's dilemma* van Jouke Turpijn en *Hollanditis* van Remco van Diepen. De relevantie van dit onderzoek ligt in het verlengde van deze werken over de jaren tachtig. Het eerste werk schetst een vrij algemeen beeld van de jaren tachtig waarbinnen de Koude Oorlog slechts een onderdeel vormt. Het boek van Remco van Diepen richt zich concreet op het politieke debat rondom de plaatsing van kruisraketten in Nederland. Beide boeken geven een goede indruk van het decennium. Een culturele analyse van de situatie in Nederland ontbreekt. Het analyseren van culturele uitingen is in die zin interessant omdat de nadruk ligt op het analyseren, interpreteren en betekenis geven. Op deze manier wordt niet alleen een beeld geschetst van de jaren tachtig in Nederland, maar ook betekenis gegeven aan een gevoel en een mentaliteit. Aangezien maatschappijkritische muziek in Nederland, net als in de rest van het Westen sterk ontwikkeld was, vormde dit in mijn ogen een interessante bron om in op zoek te gaan naar deze mentaliteit. Nog niet eerder werd er binnen Nederland in zijn totaliteit gekeken naar de context, liedteksten, bedoeling en perceptie van Nederlandse Koude Oorlog nummers. Dit onderzoek is een voorbeeld van hoe muziek als primaire bron kan dienen om duiding te geven aan een tijdsperiode.

Bronnen en methode

Aan de hand van drie Nederlandstalige nummers uit de jaren tachtig heb ik de invloed van de Koude Oorlog op de Nederlandse samenleving in beeld gebracht. Het gaat om de volgende nummers: *Over de Muur* – Klein Orkest (1983); *De Bom* – Doe Maar (1983); *De Bom valt nooit* – Herman van Veen (1984).²⁷ Er is voor deze nummers gekozen omdat dit de enige breed bekende Nederlandstalige nummers uit de jaren tachtig zijn die in hun titel een expliciete verwijzing maken naar de Koude Oorlog. Op deze manier

²⁷ Harrie Jekkers, 'Over de Muur' *Later is allang begonnen* (1983); Ernst Jansz en Henny Vrienten, 'De bom' *Lijf aan Lijf* (1983); Wilmink, Willem & Herman van Veen, 'De Bom valt nooit' *Zolang de Voorraad strekt* (1983).

is voorkomen dat er nummers zijn geanalyseerd die over de Koude Oorlog lijken te gaan, maar eigenlijk een algemeen sentiment over oorlog en vrede schetsen. Van bovenstaande drie nummers valt met zekerheid te zeggen dat ze in het kader van de Koude Oorlog werden geschreven. Daarnaast kenden alle drie de artiesten een bepaalde mate van bekendheid in de jaren tachtig en bereikten zij een groot publiek. Hierdoor valt aan te nemen dat deze nummers bij het overgrote deel van de Nederlanders in de jaren tachtig bekend waren.

Volgens de Amerikaanse socioloog Wendy Griswold is er een manier om cultuur en de sociale wereld samen te laten komen. Of met andere woorden: een manier waarop mensen in sociale contexten betekenis creëren. Zij maakt dit idee concreet door middel van een instrument: *Cultural Diamond*. In deze diamant komen het cultureel object, de maker, de ontvanger en de sociale context samen.²⁸ De culturele diamant is volgens Griswold geen cultuurtheorie te noemen, omdat het niets zegt over hoe de vier punten zich tot elkaar verhouden. Noch kunnen we het een model noemen omdat het geen oorzaak en gevolg aan geeft. Het is een instrument dat bedoeld is om een beter begrip van de relatie van elk cultureel object met de sociale wereld te stimuleren en een bril waardoor ik in dit onderzoek mijn primaire data kan bekijken.²⁹

Binnen dit onderzoek analyseerde ik de culturele objecten - de drie nummers - aan de hand van een semiotische methode. De theorie van Roland Barthes stond hierbij centraal. Barthes meende dat bij het analyseren van een tekst de auteur 'dood' verklaard moest worden. Zijn theorie zegt dat het niet de auteur is die betekenissen in een tekst legt. Het is de lezer zelf die betekenis geeft aan de tekst en er voortdurend nieuwe betekenissen uithaalt. Er is dus niet sprake van één enkele interpretatie, maar van verschillende interpretaties die pas ontstaan op het moment dat de lezer de tekst gaat lezen.³⁰ In lijn met de semiotische theorie van Barthes stond de analyse van de songteksten in het teken van representatie en interpretatie. Allereerst heb ik per songtekst gekeken welke woorden en zinnen verband hielden met de Koude Oorlog. Deze woorden zijn op kleur gecodeerd. Daarna heb ik per alinea (couplet, refrein) gekeken naar de letterlijke boodschap: wat staat er precies. Vervolgens heb ik als lezer van de songtekst een interpretatie gegeven aan het stuk: de symbolische boodschap.

²⁸ Wendy Griswold, *Cultures and Societies in a Changing World* (Los Angeles 2013) 15.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Michiel Leezenberg en Gerard de Vries, *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen* (Amsterdam 2017) 271-273.

De receptie van de nummers is geanalyseerd op basis van de Top 40 hitlijsten en de Top 2000. Hierbij is subjectiviteit onvermijdelijk aanwezig. De populariteit van een nummer hoeft namelijk niet per se uit de boodschap voort te vloeien. Een lied kan ook populariteit vergaren door een vrolijke melodie of doordat een bepaalde band nou eenmaal al erg populair is en al hun nummers hits worden. Om een cultureel object, zoals een lied te begrijpen, moet er om bovengenoemde redenen ook oog zijn voor de sociale context waarin de maker het schreef. Alleen op die manier kon ik een geverifieerde uitspraak doen over de representatie van de Koude Oorlog in de gekozen liedjes. Om de sociale context van de jaren tachtig in Nederland te kunnen analyseren, is een literatuurstudie gedaan. Hierbij heb ik de al eerder genoemde boeken *Hollanditis* en *80's Dilemma* geraadpleegd.

Om achter de motivatie van de makers te komen heb ik contact opgenomen met het management van Herman van Veen, Doe Maar en Harrie Jekkers. Met Harrie Jekkers heb ik voor dit onderzoek een telefonisch interview gevoerd en met Herman van Veen is sprake geweest van een schriftelijk interview op basis van vragen die ik hem via e-mail opstuurde. De motivatie van Doe Maar is op basis van archiefmateriaal tot stand gekomen: voornamelijk artikelen die via Delpher of in de Koninklijke Bibliotheek zijn geraadpleegd. Daarnaast heb ik documentaires over Doe Maar bekeken. Door vanuit deze vier hoeken van de culturele diamant naar de primaire bronnen te kijken, is mijn onderzoek kwalitatief interpretatief van aard.

Opbouw

Het eerste hoofdstuk staat in het teken van Koude Oorlog cultuur. Wat was dat precies en op welke manier uitte zich dat? Aan de hand van literatuur heb ik drie thema's geselecteerd die binnen de Amerikaanse Koude Oorlog cultuur de overhand hadden. Deze thema's zijn als ankerpunten meegenomen in de rest van het onderzoek. Daarnaast komt in het eerste hoofdstuk de relatie tussen muziek en politiek aan de orde.

Het tweede hoofdstuk gaat over de botsing tussen de twee ideologieën: het kapitalisme en het communisme. Het nummer *Over de Muur* van Klein Orkest staat in dit hoofdstuk centraal. Op welke manier krijgt de Koude Oorlog een plek in dat nummer? En wat voor een gevoel draagt het nummer uit? Eenzelfde analyse is uitgevoerd in het derde hoofdstuk, dat gaat over nucleaire angst. De nummers *De Bom*

en *De Bom valt nooit* zijn op eenzelfde wijze geanalyseerd. In hoeverre zeggen deze nummers iets over de Nederlandse Koude Oorlog mentaliteit?

De epiloog staat stil bij één specifieke situatie uit de Koude Oorlog, wat tevens ook meteen het einde betekende van het conflict: de val van de Berlijnse Muur. Is er sprake van een opleving van de drie nummers in deze periode en wat zegt dat over de populariteit of het gevoel dat deze nummers oproepen bij de Nederlandse burgers? De conclusie zal uiteindelijk beantwoorden in hoeverre de Koude Oorlog weerspiegelde in de Nederlandse muziek uit de jaren tachtig.

Hoofdstuk 1: De Koude Oorlog cultuur

In de inleiding is naar voren gekomen dat de Koude Oorlog meer was dan alleen een politiek en ideologisch conflict. Tussen de jaren 1949 en 1989 was er sprake van een heuse Koude Oorlog cultuur. Dat wil zeggen dat de politieke en ideologische overtuigingen tot uiting kwamen in culturele producten als kunst, film en muziek.³¹ De impact van de Koude Oorlog op het culturele leven in het Westen is behandeld in verschillende gebieden: van dans tot theater, van film tot televisie, van muziek tot beeldende kunst en architectuur. Studies over de Koude Oorlog houden rekening met de rol van populaire cultuur en de culturele Koude Oorlog is daardoor duidelijk een gevestigd onderzoeksgebied.³² In dit hoofdstuk zal allereerst de maatschappelijke functie van populaire cultuur aan de orde komen en de rol die het speelde in de Koude Oorlog. Vervolgens staat paragraaf twee in het teken van de thematiek die in Koude Oorlog cultuuruitingen te vinden is. De drie meest voorkomende thema's worden in dezelfde paragraaf nader toegelicht. Als laatste wordt er in paragraaf drie nog ingegaan op de gouden relatie tussen muziek en politiek. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie.

1.1 De rol van populaire cultuur

Waar tot enkele decennia geleden populaire cultuur nog niet als een serieus onderwerp van academisch onderzoek werd gezien, is dat tegenwoordig anders. Zoals in het theoretisch kader al kort is aangestipt, vindt Graeme Turner in zijn boek *British Cultural Studies* dat populaire cultuur een middel is om de constructie van het dagelijks leven te onderzoeken. Dit kent een academisch doel: het begrijpen van een proces of praktijk. Maar ook een politiek doel dat betrekking heeft op machtsverhoudingen in het dagelijks leven.³³ John Storey sluit hierbij aan door te zeggen dat cultuur en ideologie nauw met elkaar verbonden zijn.³⁴ Hij somt hierbij de verscheidenheid aan definities van de term ideologie op. De belangrijkste definitie in het kader van dit onderzoek is de definitie die verwijst naar 'ideologische vormen', dat wil zeggen: de manier waarop teksten een bepaald wereldbeeld presenteren. Met teksten wordt niet

³¹ Westad, *Reviewing the Cold War*, 1.

³² Peter Romijn, Giles Scott-Smith en Joes Segal, *Divided Dreamworlds. The Cultural Cold War in East and West* (Amsterdam 2012) 4.

³³ Turner, *British Cultural Studies*, 5.

³⁴ Storey, *Cultural Theory and Popular Culture*, 2-3.

alleen literatuur bedoeld, maar ook andere cultuuruitingen zoals liedjes of speelfilmscripts.³⁵ Storey beweert dat teksten altijd, zowel bewust als onbewust, partij kiezen. Politiek laat dus altijd in verschillende mate een afdruk achter op het culturele landschap van een maatschappij.³⁶ Het concept populaire cultuur wordt met name gebruikt om het onderscheid te maken tussen ‘goede’ en ‘slechte’ cultuur. De ideeën over wat goed of slecht is, kunnen veranderen door de loop der tijd.³⁷ Om iets te kunnen zeggen over het leven in een maatschappij in een bepaalde tijd is populaire cultuur daarom een waardevol onderzoeksgebied.

Er zijn erg veel verschillende vormen van populaire cultuuruitingen die ook in de Koude Oorlog als medium werden gebruikt om een bepaalde boodschap over te brengen, zoals pamfletten, muziek, tijdschriften, boeken en televisie.³⁸ Op één cultureel medium heeft de Koude Oorlog in het bijzonder een zeer grote invloed gehad: film. Met name in de Verenigde Staten infiltreerde de overheid in dit culturele wezen. Over het algemeen steunde de Amerikaanse massamedia de anticommunistische houding van de regering tijdens de Koude Oorlog, vooral omdat hun eigenaren en werknemers het ideologische wereldbeeld van Washington deelden.³⁹ De Koude Oorlog bracht een soort propaganda voort die de wereld opnieuw indeelde: het Westen tegen het Oosten, kapitalisme tegen het communisme, de Verenigde Staten tegen de Sovjet-Unie. Natuurlijk maakte Hollywood in deze periode openlijk politieke films. Maar ook de standaard en gevestigde Hollywood-genres: actie, comedy, romantiek, maakten direct of indirect verwijzingen naar de nieuwe wereldorde.⁴⁰

1.2 Thematiek binnen Koude Oorlog cultuur

Welke thematiek komt er in die Koude Oorlog films nou precies naar voren? Aan de hand van verschillende literaire bronnen over de Koude Oorlog filmgenres heb ik een selectie gemaakt van thema's die veel terugkeren in westerse en met name Amerikaanse cultuuruitingen over de Koude Oorlog. In deze paragraaf schets ik allereerst een algemeen beeld van deze thematiek. Daarna worden enkele thema's

³⁵ Storey, *Cultural Theory and Popular Culture*, 2-3.

³⁶ Ibidem, 11.

³⁷ Ibidem, 48.

³⁸ Michael Barson en Steven Heller, *Red Scared! The Commie Menace in Propaganda and Popular Culture* (San Francisco 2001) 141.

³⁹ Tony Shaw, *Hollywood's Cold War* (Edinburgh 2007) 302.

⁴⁰ Homer B. Pettey, *Cold War Film Genres* (Edinburgh 2018) 3.

uitgelicht en uitgewerkt. Deze thema's zullen verder in mijn onderzoek met regelmaat terugkeren bij de analyse van mijn primaire bronnen.

Volgens Thomas Doherty, schrijver van het boek *Cold War, Cool Medium*, waarde de Koude Oorlog als een spook door de Verenigde Staten. Met de uitvinding van eerst de atoombom en later de waterstofbom, was een schrikwekkender scenario mogelijk dan militaire nederlagen en verwoeste steden. Voor het eerst in de geschiedenis behoorde de vernietiging van het gehele menselijke soort tot een mogelijkheid.⁴¹ Deze angst werd binnen de Verenigde Staten ook op culturele wijze geuit. Niet alleen kwam de *mushroomcloud* via televisie-evenementen de Amerikaanse huiskamers binnen. Hollywood profiteerde ook van de nieuwe ontwikkelingen en nieuwe genres overheersten de filmindustrie. Het belangrijkste verschil in het leven tijdens en na de Koude oorlog was dat gedurende de Koude Oorlog angst en paranoia de collectieve ervaringen van de Amerikaanse bevolking bepaalden. De oorlogsdreiging; angst voor het communisme; de Rus als vijand en het einde van de wereld door menselijk handelen waren veelgebruikte onderwerpen binnen Amerikaanse populaire cultuur.⁴² Op basis van literatuuronderzoek uit meerdere boeken zoals *Hollywood's Cold War* van Tony Shaw, *Divided Dreamworlds: The Cultural Cold War in East and West* van Scott, Segal en Romijn en *Hollywood and the End of the Cold War* van Bryn Upton, zijn drie thema's te onderscheiden in Koude Oorlog films uit de Verenigde Staten:

- Tegenstelling tussen West-Oost
- Anticommunisme
- Angst voor nucleaire apocalyps

Een van de meest voorkomende thema's in Hollywoods Koude Oorlog films was de tegenstelling tussen Oost en West. Tony Shaw haalt in zijn boek de film *Ninotchka* aan, een film uit 1939.⁴³ De Koude Oorlog moest nog geboren worden, maar zelfs in deze film zijn de tegenstellingen tussen het Westen en het Oosten al te vinden. Shaw noemt deze film de eerste Hollywood productie die het communisme demoniseerde en het westerse kapitalisme vierde door de botsingen tussen twee individuen aan beide

⁴¹ Thomas Doherty, *Cold War, Cool Medium. Television, McCarthyism and American Culture* (New York 2003) 8.

⁴² Bryn Upton, *Hollywood and the End of the Cold War. Signs of Cinematic Change* (London 2014) 19.

⁴³ Shaw, *Hollywood's Cold War*, 11.

kanten te benadrukken.⁴⁴ De film haalde een aantal binaire tegenstellingen aan als vrijheid versus onderdrukking en materialisme versus armoede. Deze tegenstellingen uit *Ninotchaka* dienden volgens Shaw als model voor latere Hollywood films.⁴⁵ Upton legt uit dat in de jaren tachtig verschuivingen plaatsvonden binnen dit thema. De gruwelijke realiteit in Vietnam had het beeld van veel Amerikanen en het optreden van hun land veranderd. Films met het thema Oost versus West gingen zich ook concentreren op de fouten van de Verenigde Staten.⁴⁶

De macht van anticommunistische propaganda in de Verenigde Staten bleek erg effectief. Het werd decennialang ingezet om de Amerikaanse bevolking te beïnvloeden en werd door middel van het gebruik van verschillende media overgebracht: van affiches, magazines, literatuur, schoolboeken tot films. Magazines publiceerden zelfs lijsten met classificaties waaraan je een Amerikaanse communist kon herkennen.⁴⁷ Binnen Hollywood was de angst voor het communisme ook een bekend thema. Deze angst ging zo ver dat de Amerikaanse overheid streng toe zag dat enkel de regisseurs die bijdroegen aan de instandhouding van deze angst getolereerd werden. Dit resulteerde in het blacklisten van verschillende acteurs en regisseurs die zich verdacht maakten of met het communisme durfden te flirten.⁴⁸ De communisten in deze Hollywood films werden op een stereotypen manier geportretteerd zodat ze voor de kijker makkelijk als slechterik herkenbaar waren. De mannelijke communisten hadden een lelijk uiterlijk en droegen een goedkoop pak, gecombineerd met hoed. Communistische vrouwen waren volgens het stereotype onderdrukt en werden door de Communistische Partij als prostituee gezien.⁴⁹

Tezamen met de angst voor het communisme verscheen er een ander thema binnen het Koude Oorlog filmgenre, namelijk de angst voor een nucleaire oorlog en daarmee het einde van de wereld: een nucleaire apocalyps.⁵⁰ Door de grote vervaardiging en verspreiding van nucleaire wapens gedurende de Koude Oorlog werd ook de dreiging van deze wapens duidelijker. Het idee dat nucleaire wapens de macht

⁴⁴ Shaw, *Hollywood's Cold War*, 11.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Upton, *Hollywood and the End of the Cold War*, 17.

⁴⁷ Ibidem, 64.

⁴⁸ Doherty, *Cold War, Cool Medium*, 19.

⁴⁹ Shaw, *Hollywood's Cold War*, 50-51.

Bijvoorbeeld in de film *The Red Menace* (1949) van R.G. Springsteen.

⁵⁰ Ibidem, 112.

hadden om al het leven op aarde te beëindigen en de wereld te vernietigen werd een onderdeel van het dagelijks leven en daarmee een inspiratie voor films.⁵¹

In bovenstaande literatuuranalyse is naar voren gekomen dat de Koude Oorlog met name in Amerikaanse films een grote rol speelde. Deze films vertoonden verschillende thematieken die gezamenlijk iets kunnen zeggen over hoe de Koude Oorlog in de Verenigde Staten werd ervaren. De Britse historicus Tony Judt beargumenteert dat de Koude Oorlog in West-Europa heel anders werd ervaren dan de alarmerende reacties uit de Verenigde Staten.⁵² De Koude Oorlog cultuur, of beter gezegd de culturele reacties op de Koude Oorlog, varieerden van regio tot regio en van periode tot periode. Hoewel de Koude Oorlog met name een conflict was tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, vertelt deze verstandhouding ons niet alles over het conflict. De reacties op het Europese vasteland zijn net zo goed van belang. Daar werd de Koude Oorlog immers gevoerd.⁵³ De drie meest voorkomende thema's die zojuist besproken zijn, omvatten het Amerikaanse perspectief op de Koude Oorlog. Dit betekent echter niet dat deze thema's in dezelfde mate in Europese Koude Oorlog cultuuruitingen naar voren kwamen. De drie thema's zullen echter wel als voorbeeld gebruikt worden in dit onderzoek naar de situatie in Nederland. De vervolgstap is om uit te zoeken in hoeverre de muzieknummers, die als primaire bron dienen in dit onderzoek, aansluiten bij deze thema's. Muziek is net als film een medium waarin een politieke boodschap kan zitten. De volgende paragraaf zal daarom de gouden relatie tussen muziek en politiek nader verklaren.

1.3 Het Gouden duo: muziek en politiek

Muziek is al eeuwenlang een plek waar politieke ideeën tot expressie komen als onderdeel van volkstradities.⁵⁴ Historicus Hans Righart beargumenteert dat in de jaren zestig muziek begon te fungeren als het verbindende element onder jongeren. Als gevolg hiervan veranderde volgens hem de functie van muziek. In plaats van enkel een amusementsfunctie werd muziek ook ingezet als protestmedium.⁵⁵ In de Verenigde Staten hield dit bijvoorbeeld verband met de verzwaring van de oorlog in Vietnam en

⁵¹ Upton, *Hollywood and the End of the Cold War*, 140.

Bijvoorbeeld de film *Dr. Strangelove or: How I Learned to Stop Worrying and Love the Bomb* (1964).

⁵² Tony Judt, *Postwar: A History of Europe Since 1945* (New York 2005), 8.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ John Street, *Music and Politics* (Cambridge 2012) 42.

⁵⁵ Hans Righart, *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 2008) 28.

de burgerrechtenbeweging. De Nederlandse jeugd maakte rond dezelfde tijd kennis met deze Amerikaanse muziek, bijvoorbeeld de nummers van Bob Dylan. In de jaren hierop volgend verspreidde die zich via muziekbladen, jukeboxen, films en radio.⁵⁶ In Nederland waren het de Provo's die in de jaren zestig als eerste muziek gebruikten om hun overtuigingen kracht bij te zetten. Zij waren van mening dat politiek en cultuur onlosmakelijk met elkaar verbonden waren en niet onafhankelijk konden worden beschouwd.⁵⁷ Creatieve uitingen waren hét middel om politieke revoluties te ontketenen. Socioloog Ger Tillekens beweert echter, dat ondanks de reputatie van de populaire muziek als een primair middel om uitdrukking te geven aan de onvrede van de tijd, maar heel weinig nummers uit die jaren zestig expliciet verwezen naar politieke thema's. Hierin schuilt volgens hem een gevaar: op deze manier valt van ieder popnummer te beweren dat het als protestlied fungeerde.⁵⁸

John Street, musicoloog, legt uit dat muzikanten op twee manieren politiek betrokken kunnen worden. Hij onderscheidt daarbij (het) 'politiek activisme' en (het) 'politieke argument'.⁵⁹ Het eerste wil zeggen dat de mensen die muzikant zijn en een bepaalde status hebben, die status inzetten om politieke doelen- of kandidaten te steunen. Het tweede gaat over mensen die hun politieke ideeën graag willen uiten door middel van muziek. In het laatste geval maken deze muzikanten muziek om uitdrukking te geven aan hun politieke opvattingen. Muziek is als het ware het kanaal waardoor de politieke overtuigingen de massa bereiken.⁶⁰ In de negentiende eeuw was met name volksmuziek het middel om de massa te bereiken. In de twintigste eeuw komt populaire muziek voor dat doel als voornaamste categorie uit de bus.

Als we kijken naar Nederlandse Top 40 gedurende de jaren tachtig dan valt op te merken dat ook in de muziekindustrie de Koude Oorlog een grote rol speelde. Zo scoorden nummers als *Russians* (1985) en *Nikita* (1985) van Elton John erg goed in de Nederlandse Top 40.⁶¹ Naast deze twee nummers die expliciet een verwijzing maakten

⁵⁶ Mark van den Heuvel, 'Jeugd tussen traditie en moderniteit; Transformaties van naoorlogse jeugdcultuur en het beheer over de jeugd', in: Paul Luykx en Pim Slot, *Een stille revolutie? Cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig* (Hilversum 1997) 171-191, aldaar 181.

⁵⁷ Adlington, 'Expressive revolutions: '1968' and music in the Netherlands', 13.

⁵⁸ Ger Tillekens, 'Plezier en protest. Popmuziek, maatschappijkritiek en de vrolijke jaren zestig', in: *Soundscapes: Journal on Media Culture* 11 (2008) 1, 1-5, aldaar 3.

⁵⁹ Street, *Music and Politics*, 46.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Top 40, 'Top 100-jaaroverzicht van 1985', <https://www.top40.nl/bijzondere-lijsten/top-100-jaaroverzichten/1985/> (12 juni 2020).

naar de Koude Oorlog, zijn er ook veel nummers te vinden met impliciete verwijzingen naar de Koude Oorlog.⁶² Daarvan is niet met enige zekerheid te zeggen of de makers van deze nummers daadwerkelijk de Koude Oorlog in gedachten hadden tijdens het schrijven, of dat het eerder een algemene uiting van maatschappelijke onvrede was, zoals Ger Tillekens al vaststelde in zijn onderzoek naar de jaren zestig.⁶³

In 2019 is er aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam een scriptie verschenen van Boy Meuldijk die het beeld van de Koude Oorlog in de Top 40 in Nederland probeert te verklaren. Dat onderzoek behelst een tijdsperiode van 1960 tot 1989 en neemt de impliciete en expliciete verwijzing naar de Koude Oorlog in deze nummers als uitgangspunt. Het aantal nummers in dat onderzoek dat expliciet verwijst naar de Koude Oorlog is op twee handen te tellen. Van de rest valt af te vragen of zij daadwerkelijk wat bijdragen aan het onderzoek. In de Nederlandse situatie is de Koude Oorlog het interessantst in de jaren tachtig. In deze jaren gebeurde er namelijk veel op het gebied van politieke onderhandelingen omtrent de plaatsing van kernwapens, met massademonstraties als gevolg. De oorlogsdreiging was in de jaren tachtig echter het minst groot; de Koude Oorlog liep op zijn einde en de dreiging en de kans op een Derde Wereldoorlog was minder groot dan in de jaren zestig, toen het conflict op zijn heetst was. Ondanks dat de dreiging van de Koude Oorlog afnam, vond er in de jaren tachtig een sterke stijging in nummers over de Koude Oorlog plaats. Er lijkt in deze jaren een interessante spanning plaats te hebben gevonden, die het waard maakt om dit decennium nader te onderzoeken.

Om te voorkomen dat dit onderzoek een lijst aan nummers gaat onderzoeken die eigenlijk niets met de specifieke situatie te maken hebben, is er gekozen voor Nederlandstalige nummers die expliciet verwijzen naar de Koude Oorlog. Dit zijn er slechts drie. Op basis van dit gegeven zou je kunnen beargumenteren dat de Koude Oorlog cultuur in Nederland in mindere mate voorkwam dan in landen als het Verenigd Koninkrijk of Duitsland. De drie nummers hebben echter wel een hele duidelijke maatschappelijke en/of politieke boodschap omtrent de Koude Oorlog, waardoor zij een interessante bron van informatie vormen. Naast de expliciete verwijzing naar de Koude Oorlog die zij in de titel maken, is het interessanter om te achterhalen wat deze

⁶² Bijvoorbeeld *Man in the Mirror* (1987) van Michael Jackson.

⁶³ Tillekens, 'Plezier en protest', 3.

nummers inhoudelijk kunnen zeggen over de mentaliteit van de jaren tachtig. De geselecteerde nummers zijn als het ware objecten die als een spiegel voor de jaren tachtig kunnen dienen.

1.4 Conclusie

Aan de hand van dit literatuuronderzoek valt te concluderen dat de Koude Oorlog invloed heeft gehad op het culturele leven in zowel de Verenigde Staten als in Europa. Hoewel de Koude Oorlog in deze regio's anders werd ervaren (gezien de afstand tot het strijdtoneel) werd de situatie in beide gevallen in beeld gebracht door middel van literatuur, film en muziek. De Amerikaanse regering beheerste overduidelijk de agenda van Hollywood en voerde een ware propagandastrijd om hun ideologie te verspreiden. Dit was in Europa niet het geval. Daarnaast was in Europa niet film, maar muziek het voornaamste middel om politieke opvattingen te delen. De artistieke vrijheid stelde de Europese muzikanten in staat om hun zegje te doen over de wereld waarin zij zich bevonden. Doordat zij met hun muziek via de radio een miljoenenpubliek konden bereiken, werden de politieke opvattingen van muzikanten als Sting en Elton John massaal gehoord. Muziek en politiek bleek, net als in de decennia voor de jaren tachtig, een gouden duo. Ook in Nederland bleek dit op weliswaar kleine schaal het geval. Zij het niet dat de makers van de drie nummers een bepaalde mate van populariteit hadden in Nederland, wat ervoor zorgde dat deze nummers op grote schaal beluisterd werden.

De volgende hoofdstukken zullen in het teken staan van de drie geselecteerde nummers. In het volgende hoofdstuk gaat het over de tegenstelling in ideologieën. Het nummer *Over de Muur* staat hierin centraal. Het derde hoofdstuk focust zich op de nucleaire dreiging waarin de nummers *De Bom* en *De Bom valt nooit* als uitgangspunt dienen. Er is voor gekozen om de nummers over de atoombom samen te behandelen in één hoofdstuk, omdat de nummers verband houden met elkaar en een interessante paradox vertegenwoordigen. Gezien de stelling van John Storey dat politiek altijd in verschillende mate een afdruk achterlaat op het culturele landschap van een maatschappij, is in de analyse van de nummers gekeken naar een eventuele politieke boodschap. De drie Koude Oorlog cultuur thema's die in paragraaf 1.2 naar voren kwamen zijn tevens meegenomen in de analyse. Zo is gekeken in hoeverre deze thematiek ook in Nederlandstalige nummers aanwezig was.

Hoofdstuk 2: Botsing der ideologieën

In het artikel 'Oorlogsangst in Nederland' zegt de Nederlandse historicus Bart van der Boom daadkrachtig dat de Koude Oorlog geschiedenis is geworden, maar dat de geschiedschrijving van zijn effecten in Nederland nog in de kinderschoenen staat.⁶⁴ Hij onderscheidt daarbij een aantal gevolgen van het Oost-West conflict voor de Nederlandse maatschappij. Zo zorgde de Koude Oorlog voor een grote verandering in het Nederlandse defensie en buitenlandse beleid. Nederland koos voor veiligheid en liet zich omarmen door het westerse bondgenootschap. Een neutrale positie was daarmee afgedaan. Daarnaast bracht de Koude Oorlog naarmate de jaren vorderde politieke polarisatie met zich mee. Met name de gebeurtenissen in Vietnam zorgden ervoor dat er niet alleen anticommunistische gevoelens waren, maar dat ook anti-Amerikaanse gevoelens opkwamen binnen Nederland.⁶⁵

Dit hoofdstuk gaat over de tegenstelling tussen het Oostblok en het Westen, het nummer *Over de Muur* van Klein Orkest staat hierin centraal. Allereerst zal ik uitweiden over de sociale context aan de hand van literatuuronderzoek. Vervolgens wordt de motivatie voor het nummer en het lied zelf besproken aan de hand van het interview met Harrie Jekkers, zanger van het Klein Orkest. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie.

2.1 Anti-amerikanisme en Sovjet-verheerlijking

Als lid van de NAVO had Nederland in 1949, net als andere West-Europese landen, een kant gekozen in het Koude Oorlog conflict, dat vervolgens veertig jaar zou duren. De Verenigde Staten traden op als een grote broer die de West-Europese landen zou beschermen tegen de Sovjet-Unie. In hoeverre was er onder de Nederlandse bevolking sympathie te vinden voor het beleid van de Verenigde Staten? Of had de Nederlander eerder anti-Amerikaanse gevoelens door de rol van de VS in de Vietnamoorlog? In het artikel 'Anti-amerikanisme in Nederland' geeft professor Amerikanistiek Rob Kroes aan dat anti-amerikanisme in de loop van de Nederlandse geschiedenis pieken en dalen kent. Een van die pieken is terug te zien in de late jaren zestig, als gevolg van de thans heersende Vietnamoorlog en het aandeel van de Amerikanen hierin.⁶⁶

⁶⁴ Bart van der Boom, 'Oorlogsangst in Nederland', *Leidschrift. Historisch Tijdschrift* 16 (2001) 1, 7-33, aldaar 7.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Rob Kroes, 'Anti-Amerikanisme in Nederland' *Sociologie* 4 (2008) 2/3, 271-284, aldaar 271.

Eenzelfde opleving van anti-amerikanisme doet zich ook voort in de jaren tachtig rondom het kruisraketdebat.⁶⁷ Om de groeiende versterkte positie van de Sovjet-Unie bij te houden werd in juni 1977 bekend gemaakt dat de Verenigde Staten een nieuw kernwapen wilden introduceren, het neutronenwapen. Dit wapen zou in Europa geplaatst worden en moest voorkomen dat de Sovjet-Unie verder zou oprukken in Europa.⁶⁸ De Verenigde Staten verzochten de West-Duitse bondskanselier Helmut Schmidt om in te stemmen met dit plan, maar die gaf zich niet direct gewonnen. Schmidt vond dat tenminste één andere staat zich bereid moest tonen tot de plaatsing van dit wapen en Nederland leek een goede keus.⁶⁹ De geruchten dat Nederland in zou stemmen met de plaatsing van het neutronenwapen zorgde voor de oprichting van het comité Stop de Neutronenbom. Op 18 en 19 maart 1978 hielden zij in Amsterdam voor het eerst een grote bijeenkomst tegen de plaatsing van dit wapen. Zo'n vijftigduizend mensen namen deel.⁷⁰ De kwestie rondom de plaatsing van de neutronenbom liep af met een sisser toen de Amerikaanse president Carter besloot om de productie uit te stellen.⁷¹

Tegelijkertijd zat de Sovjet-Unie niet stil en ook zij ontworpen een nieuw wapen, de SS-20. Dit wapen vormde niet zozeer een bedreiging voor de Verenigde Staten, maar wel voor West-Europa. Schmidt was van mening dat de Amerikanen een onderhandelingsobject moesten inzetten om de Sovjet-Unie tot concessies te dwingen.⁷² Hij zag de toevoeging van de kruisraket aan het wapenarsenaal van de VN als het ideale middel om de positie van de VN te versterken. Van Diepen legt uit dat dit leidde tot het zogenoemde NAVO 'dubbelbesluit'.⁷³ Dat dubbelbesluit hield in dat er in Europa 572 kruisraketten geplaatst zouden worden als de Sovjet-Unie niet af zou zien van de plaatsing van de SS-20. Van de 572 kruisraketten zouden er 48 in Nederland geplaatst worden op vliegbasis Woensdrecht. Begin 1980 ging het Kabinet-van Agt in beginsel akkoord met het dubbelbesluit, maar onder voorbehoud: de beslissing over

⁶⁷ Kroes, 'Anti-Amerikanisme in Nederland', 271.

⁶⁸ Van Diepen, *Hollanditis*, 86-89.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*, 93.

⁷¹ Leon van Damme, "Hij doorbrak de goede sfeer van camaraderie". Het aftreden van minister van Defensie Kruisinga en de gevolgen hiervan voor het latere Nederlandse kernwapenbeleid', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 125 (2012) 3, 400-412, aldaar 410.

⁷² Van Diepen, *Hollanditis*, 112.

⁷³ *Ibidem*.

stationering op eigen grondgebied werd twee jaar uitgesteld, tot december 1981.⁷⁴ Naarmate die datum dichterbij kwam, werden de maatschappelijke protesten in Nederland groter. Links Nederland was ervan overtuigd dat de plaatsing een initiatief was van de Verenigde Staten, terwijl het initiatief in werkelijkheid vanuit West-Europa zelf kwam. Deze gevoelens versterkten de anti-Amerikaanse en met name anti-oorlog houding van vele Nederlanders.⁷⁵ Aan het begin van de jaren tachtig was de Nederlandse politiek sterk verdeeld over het vraagstuk van de kruisraketten.

Kroes beweert dat Nederlanders door het kruisrakettendebat de band met de Verenigde Staten als knellend gingen ervaren. Het werd tijd dat niet het belang van de VS, maar het nationale en Europese belang voorop kwam te staan.⁷⁶ Voor een daadwerkelijke piek in anti-amerikanisme zorgde het kruisrakettendebat niet. Kroes zegt dat uit onderzoek van het NIPO (Nederlands Instituut voor de Publieke Opinie) bleek dat meer dan de helft van de respondenten die meedeed aan een enquête zich in 1983 als neutraal positioneerde tegenover de VS.⁷⁷

In hoeverre heersten er binnen Nederland in die tijd ook pro-Sovjet gevoelens? Nederland kende sinds 1908 het bestaan van een communistische politieke partij. Waar deze in eerste instantie de Sociaal-Democratische Partij (SDP) heette, werd in 1935 de naam veranderd naar Communistische Partij van Nederland (CPN). Bij het uitbreken van de Koude Oorlog verloren zij veel sympathie die zij gedurende de Tweede Wereldoorlog hadden vergaard. Dit kwam met name door de stellingname dat als de Koude Oorlog tot een gewapend conflict zou leiden, de CPN de kant van de Sovjet-Unie zou kiezen.⁷⁸ Hoogleraar Rechtsgeleerdheid Gerrit Voerman zegt in zijn artikel dat de CPN nooit duidelijk was over haar ledenaantal.⁷⁹ Pas na het opheffen van de partij werden ledenaantallen gepubliceerd waarvan een groot deel van de data over de jaren zestig en zeventig ontbrak. Er was in ieder geval sprake van een dalende lijn

⁷⁴ Martin Bossenbroek, *Fout in de Koude Oorlog. Nederland in tweestrijd, 1945-1989* (Amsterdam 2016) 283.

⁷⁵ Bosscher, 'Nederland in de Koude Oorlog', 460-478.

⁷⁶ Kroes, 'Anti-Amerikanisme in Nederland', 281.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Jan de Vetten, 'Communistische Partij van Nederland (CPN) – Een korte geschiedenis' (versie 3 december 2019), <https://historiek.net/communistische-partij-van-nederland-cpn-geschiedenis/107699/> (10 april 2020).

⁷⁹ Gerrit Voerman en J. Wormer, 'De CPN in cijfers, 1909-1991', In: Margreet Schrevel, en Gerrit Voerman (editors), *De communistische erfenis: bibliografie en bronnen betreffende de CPN* (Amsterdam 1997) 161-170, aldaar 165.

in het aantal leden vanaf 1948 tot aan 1989. In de jaren tachtig daalde het aantal leden van de CPN met 63%. Waren er in 1980 nog ruim 15.500 leden, telde de partij in 1989 nog maar 5700 leden.⁸⁰ Slechts een klein aandeel van de Nederlandse bevolking voelde zich waarschijnlijk verbonden met het communistisch gedachtengoed en voelde aansluiting bij de Sovjet-Unie.

2.2 Over de Muur

Over de Muur van Klein Orkest is wellicht het bekendste Nederlandse Koude Oorlog lied. De motivatie achter het nummer is volgens de schrijver en zanger van het nummer Harrie Jekkers een ingewikkeld verhaal. De band werd door het Comité Kruisraket Nee gevraagd om een nummer te schrijven voor de anti-kernwapendemonstratie van 1983 in Den Haag. Het idee was om dit op een marsmuziekje te doen, alleen zag de band dat niet zitten. Op die manier zou een militair karakter versterkt worden, wat juist niet de bedoeling was van de gehele demonstratie.⁸¹ Klein Orkest weigerde en gaf de opdracht terug. Het idee om een liedje te maken over de situatie liet Jekkers echter niet los. Als hij terugdenkt aan de jaren tachtig vertelt hij dat de grote verschillen tussen weerszijden van de Muur hem erg intrigeerde. Hij kwam met regelmaat in Berlijn en bleef zich verbazen over het verschil in levenswijze bij de Oost- en West-Berlijners. Gedurende die jaren sprak de politieke stroming het libertair-socialisme, een aftakking van het anarchisme, hem erg aan. Deze stroming was in Jekkers' woorden: 'Een probeersel, om zonder regering, of wie of wat dan ook, zoveel mogelijk vrijheid te krijgen, maar zo eerlijk mogelijk voor iedereen.' Hij noemt het een utopie, wat tevens de inspiratie was voor *Over de Muur*.⁸² De vrijheid in het Westen was interessant, maar niet voor iedere burger even toegankelijk. Aan de andere kant van de Muur was het leven gelijkwaardiger, maar was de vrijheid ver te zoeken. Achteraf gezien zegt hij dat dat het dilemma was wat hij in het lied wilde beschrijven: hoe kun je ooit een samenleving krijgen die zowel gelijk is als vrij? Hoe kwam dat dilemma vervolgens tot uiting in het nummer?

In de eerste twee coupletten gaf het lied een neutrale beschrijving van het communistische systeem. Lenin en Marx werden aangehaald als 'helden' van het

⁸⁰ Voerman, 'De CPN in cijfers, 1909-1991', 165.

Berekening van daling ledental in de jaren tachtig: $(5700-15510) / 15510 * 100$

⁸¹ Interview met Harrie Jekkers (16 maart 2020).

⁸² Ibidem.

socialisme, iedereen had er werk en die veertig jaar dat het Oosten in socialistisch vaarwater leefde, kwam het land zeer ten goede. Daarna sloeg de toon om. Niet alleen werd het volgende couplet in rijm geschreven, ook de boodschap klonk minder positief. De negatieve aspecten van het leven in het Oosten kwamen aan de orde. Er volgde een kritische beschrijving van een systeem waarin geen vrijheid van meningsuiting was, afwijken niet werd gewaardeerd en fysieke vrijheid al helemaal ontbrak. Vervolgens bracht Jekkers in het refrein symbolisch en zeer helder onder woorden hoe dieren meer vrijheden kenden dan de inwoners van Oost-Berlijn:

*En alleen de vogels vliegen van Oost- naar West-Berlijn
Worden niet teruggefloten, ook niet neergeschoten
Over de muur, over het IJzeren Gordijn
Omdat ze soms in het westen soms ook in het oosten willen zijn*

Dezelfde strategie hield hij aan bij de beschrijving van het Westen. In twee coupletten beschreef hij op neutrale wijze het leven onder het kapitalisme: Mercedes, Cola en vele verlokkingen. Kortom, burgers konden in het Westen doen wat ze wilden. Tenminste, *alleen als je geld hebt, is de vrijheid niet duur*. Met die zin wist Jekkers in één klap te vangen wat er volgens hem mis was met het kapitalisme. Al die mogelijkheden leken het leven in het Westen zo veel beter te maken dan het leven in het Oosten. Je kon er echter alleen van genieten als je geld had en het verschil tussen arm en rijk was in het Westen sterk aanwezig. Was het leven in het Westen dan wel zo veel beter dan het leven in het Oosten? In het Oosten was iedereen immers gelijk, had iedereen werk en beschikte alle inwoners over dezelfde ‘mogelijkheden’? De vogels in het nummer werden als symbool gekozen voor de vrijheid die de inwoners van Berlijn niet kenden, niet in het Oosten, maar eigenlijk ook niet in het Westen.

Terugdenkend aan de jaren tachtig zegt Jekkers dat het bij de jeugd een trend was om linkse denkbeelden aan te hangen en dat de opvatting om bang te zijn voor de Bom vrij links ingegeven was. De dreiging was enigszins reëel en zeker aanwezig. Doemdenken heerste erg in die jaren en jongeren waren daar ook wel degelijk mee bezig. Er heerste als het ware een *No Future* instelling bij de jeugd.⁸³ Zelf zegt hij nooit extreem-links te zijn geweest, hij positioneerde zich meer in het midden van het politieke spectrum, met een lichte neiging naar de linker kant. En wat betreft de Bom

⁸³ Turpijn, *80's dilemma*, 166.

zegt hij geen extreme angsten te hebben gekend. Maar het vormde wel een dreiging die op de achtergrond altijd aanwezig was en gevoeld werd, vandaar de protestacties. Jekkers ziet zijn hit echter niet als een protestlied.⁸⁴ Het lied kent namelijk geen duidelijk standpunt tegen het communisme of voor de vrijheid. *Over de Muur* is weerspiegeling van de voor-en nadelen van twee systemen en niet meer dan dat.⁸⁵ Die nuance van het lied is in zijn ogen een van de redenen waarom het zo'n enorme hit is geworden: 'Het is gewoon een breed gedragen gevoel van een middenweg die mooier zou zijn, the best of both worlds [...]' ⁸⁶ Veel mensen zullen zich in dat gevoel hebben herkend, zo beargumenteert hij:

Ik stond ervan te kijken dat het een hit werd en is gebleven. Maar waarschijnlijk omdat het genuanceerd is, dat veel mensen zich erin herkennen. Af en toe is het schandalig, dat wat in het Westen gebeurt, maar in het Oosten is het ook niet alles. Daarom heeft het denk ik zo veel zeggingskracht, dat het alle kanten een beetje bespreekt en kritisch benaderd. ⁸⁷

Door de kritiek die op beide systemen werd gegeven nam Jekkers in het nummer in bepaalde mate tóch een standpunt in. Niet alleen het Oosten was verkeerd bezig, maar het Westen net zo goed. Er zat een politieke boodschap verborgen in dit nummer die gedekt werd door nuance. De Muur stond symbool voor de gehate strijd tussen twee ideologieën. Dit nummer nam dat symbool als uitgangspunt waardoor het nummer (wellicht onbewust) die politieke boodschap kreeg en als zodanig geïnterpreteerd werd door de luisteraars. Nederlanders waren blijkbaar niet per se vóór een van de ideologische kampen, maar eerder tegen het gehele politieke conflict in het algemeen.

2.2.1 Receptie

Zoals uit vorig citaat naar voren kwam, had Jekkers nooit gedacht dat *Over de Muur* zo'n hit zou worden. Toch is het nummer, tegen zijn verwachting in, meerdere keren in de jaren tachtig een succes geweest. Het eerste moment was na de anti-kernwapendemonstratie in oktober 1983. In de dagen na de demonstratie werd het nummer met regelmaat op de radio gedraaid en kwam in de Top 15 van de VARA

⁸⁴ Interview met Harrie Jekkers (16 maart 2020).

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Ibidem.

terecht.⁸⁸ Een paar maanden later werd er een single van getrokken die in de eerste helft van 1984 werd uitgebracht. Jekkers legt uit dat het nummer sinds de eerste uitvoering in '83 altijd een hit is gebleven. In 1984 was de hoogste hitnotering de 10^e plek in de Top 40. Na de val van de Muur in 1989 werd het nummer nogmaals een grote hit en steeg tot de 5^e positie in de Top 40.⁸⁹ Het nummer staat jaarlijks nog in de Top 2000, in 2019 was dit op plek 30.⁹⁰ Deze positie in de Top 2000 laat zien dat het nummer vandaag de dag nog erg geliefd is bij Nederlanders en nog steeds een erg groot bereik kent. Het heeft destijds duidelijk een snaar geraakt bij mensen; door de nuance, maar wellicht ook omdat de Muur zo'n tastbaar object was van de Koude Oorlog. Veel Nederlanders zullen de Muur ook met eigen ogen hebben zien staan bij een bezoek aan Berlijn. In november vorig jaar werd Jekkers nog eens uitgenodigd om het nummer te zingen bij De Wereld Draait Door om de dertig jaar na de val van de Muur te vieren.⁹¹ Het nummer *Over de Muur* is hét nummer van de protestdemonstratie en de val van de Berlijnse Muur geworden en is een icoon op zich te noemen.

2.3 Conclusie

Aan de hand van het nummer *Over de Muur* valt te beargumenteren dat het thema 'tegenstelling tussen Oost- en West' een rol heeft vervuld binnen Nederlandse muziek. Het nummer beschreef het leven aan beide kanten van de Berlijnse Muur en leverde kritiek op zowel het communisme als het kapitalisme. Door de enorme bekendheid en populariteit van het nummer valt te zeggen dat ook in Nederland de grote verschillen tussen Oost en West opgemerkt werden. Dat betekende echter niet dat Nederlanders het ene systeem ook vanzelfsprekend beter dan de andere vonden. Zij waren net zo kritisch op de Verenigde Staten als op de Sovjet-Unie. Waarschijnlijk is de nuance in het lied de reden waarom het nummer zo populair is geworden. Nederlanders konden zich in deze visie vinden. Ondanks de nuance en dat het nummer volgens Harrie Jekkers niet als protestlied is bedoeld, kreeg het lied door deze kritische beschouwing van de twee systemen toch een politieke strekking. Daarnaast was de Muur natuurlijk het tastbare bewijs van het politieke conflict tussen de twee ideologieën. Doordat het

⁸⁸ Interview met Harrie Jekkers (16 maart 2020).

⁸⁹ Top 40, 'Klein Orkest – Over de Muur' <https://www.top40.nl/klein-orkest/klein-orkest-over-de-muur-10982#songtekst> (25 mei 2020).

⁹⁰ 'Top 2000 lijst 2019', *NPO Radio 2*, <https://www.nporadio2.nl/top2000> (25 mei 2020).

⁹¹ De Wereld Draait Door, 'Klein Orkest – Over de Muur, 30 jaar na de val', *BNNVARA*, 9 november 2019, <https://www.bnnvara.nl/dewerelddraaitdoor/videos/524859> (25 mei 2020).

nummer *de Muur* als uitgangspunt nam, was een politieke bijzaak in het nummer onvermijdelijk, wat wellicht ervoor zorgde dat het nummer toch hét Nederlandse protestlied van de Koude Oorlog werd. De Nederlanders waren klaar met de decennialange strijd van de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. *Over de Muur* sloot perfect aan bij dat gevoel.

Het nummer *de Bom* van Doe Maar is evenals *Over de Muur* ook voor een anti-kernwapen protest geschreven, namelijk het No Nukes Festival van '82. Om deze reden zal ook hier aannemelijk zijn dat er, net als bij *Over de Muur*, een politieke boodschap in dit nummer te vinden is. In het volgende hoofdstuk is geanalyseerd of dit daadwerkelijk het geval is en waarom het nummer *De Bom valt nooit* van Herman van Veen in vergelijking met *De Bom* zo'n paradoxale boodschap lijkt uit te dragen.

Hoofdstuk 3: Nucleaire angst

Remco van Diepen zegt in zijn boek *Hollanditis* dat West-Europa tegen het einde van de jaren zeventig in een donkere wolk van somberheid en pessimisme rondliep. Angst, onvrede en doemdenken namen de overhand. Dit kwam onder andere door de recessie als gevolg van de oliecrisis in 1973, die vooral Groot-Brittannië, de Bondsrepubliek, België en Nederland zwaar trof.⁹² Deze zwartgalligheid was ook terug te vinden in de jeugdculturen. De maatschappelijke protesten van de jaren zestig waren nog lang niet tot een einde gekomen, sterker nog, ze versterkten.⁹³ Deze opleving van protesten kwam door een belangrijk gevolg van de Koude Oorlog voor Nederland, namelijk de angst voor een atoomoorlog. Zoals in vorig hoofdstuk al genoemd, meent Bart van der Boom dat nog te weinig is onderzocht hoe de Nederlandse bevolking leefde met de doorlopende dreiging van een nucleaire oorlog.⁹⁴ Dit hoofdstuk staat in het teken van de angst voor de nucleaire bom, waarbij de nummers *De Bom van Doe Maar* en *De Bom valt nooit* van Herman van Veen centraal staan. Allereerst zal er een sociale context omtrent de angst voor kernwapens worden geïntroduceerd, gevolgd door een analyse van beide nummers. Het hoofdstuk sluit af met een conclusie.

3.1 Doemdenken en massademonstraties

De eerste grote vredesdemonstratie tegen de plaatsing van de kruisraketten vond plaats op 21 november 1981 in Amsterdam. Ruim 400.000 Nederlanders betoogden tegen de kernbewapening en deze demonstratie kreeg steun vanuit de linkerhoek van het politieke spectrum.⁹⁵ Ook op cultureel gebied was er sprake van protest. In 1982 werd in de Jaarbeurs in Utrecht het No Nukes Festival gehouden. Een initiatief dat ontstond uit de No Nukes-beweging in de Verenigde Staten, waar in 1979 vijf grote anti-kernenergie-concerten met bekende artiesten werden gehouden. Op het Nederlandse No Nukes Festival waren optredens te zien van onder andere Drukwerk en Doe Maar.⁹⁶ Na deze eerste betogingen ontstond er bundeling van krachten. Alle linkse politieke partijen (zoals PvdA, D66 PSP en de communistische partij: CPN) en verschillende vredesactiegroeperingen verenigden zich in maart 1983 tot het Komitee

⁹² Van Diepen, *Hollanditis*, 83.

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ Van der Boom, 'Oorlogsangst in Nederland', 8.

⁹⁵ Van Diepen, *Hollanditis*, 189.

⁹⁶ Stichting No Nukes Nederland, 'Het Festival' *No Nukes Krant* (1982)
<https://www.laka.org/docu/tijdschriften/energiekranten/nonukes.pdf>

Kruisraketten Nee. Een concreet doel van dit comité was een tweede, massalere vredesdemonstratie, die werd georganiseerd op 29 oktober 1983 in Den Haag.⁹⁷ Deze tweede demonstratie was niet te vergelijken met de eerste. Niet alleen was het aantal demonstranten hoger, de sfeer was eveneens grimmiger. Optimisme was ver te zoeken. Ondanks de protesten had een grote meerderheid van de demonstranten niet de verwachting dat hun protest de komst van nieuwe kernwapens in Nederland zou voorkomen.⁹⁸

Op 1 juni 1984 zou de Nederlandse regering een besluit nemen over de plaatsing van de 48 kruisraketten. Dit besluit kwam echter niet. Premier Lubbers wist het nogmaals anderhalf jaar vooruit te schuiven. In 1985 kwam Komitee Kernwapens Nee met de laatste volksactie tegen de plaatsing; een volkspetitie waaraan meer dan 3,5 miljoen Nederlanders deelnamen.⁹⁹ Ondanks alle protestacties stemde de Nederlandse regering uiteindelijk toch in met de plaatsing van de wapens. De daadwerkelijke stationering vond echter niet plaats; de 48 kruisraketten zijn er nooit gekomen.¹⁰⁰ De eventuele plaatsing van de kruisraketten bracht een groot deel van Nederland op de been. De massademonstraties toonden de heersende angst voor de Derde Wereldoorlog. In hoeverre komt die angst tot uiting in de nummers *De Bom* van Doe Maar en *De Bom valt nooit* van Herman van Veen? De komende paragrafen staan in het teken van deze nummers.

3.2 *De Bom*

Carrière maken

Voordat de Bom valt

Werken aan mijn toekomst

Voordat de Bom valt

Het bekende deuntje van Doe Maar introduceerde een opsomming van allerlei gebruikelijke bezigheden die nog gedaan moesten worden vóórdat de atoombom zou vallen. Hiermee wilde Doe Maar destijds insinueren dat het vallen van de atoombom het einde van het leven betekende. In een interview met weekblad *HP/De Tijd* in 2015

⁹⁷ Bossenbroek, *Fout in de Koude Oorlog*, 284.

⁹⁸ Van Diepen, *Hollanditis*, 204.

⁹⁹ Eva Rensman, 'Kernwapens waren een heilige zaak geworden. De jaren tachtig van Mient Jan Faber', *Historisch Nieuwsblad* (versie april 2001)

<https://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/5676/kernwapens-waren-een-heilige-zaak-geworden.html> (9-3-2020).

¹⁰⁰ Ibidem.

legde Ernst Jansz, oprichter van de band, uit dat het nummer *De Bom* is geschreven voor het No Nukes Festival, dat op 9 april 1982 in de Jaarbeurs in Utrecht werd gehouden. Jansz zei dat zij [Doe Maar] net als veel mensen in Nederland tegen de plaatsing van de kruisraketten waren. Het idee daarachter was volgens Jansz dat Nederland op die manier nog meer deel uit zou gaan maken van de Koude Oorlog.¹⁰¹

Hoewel het nummer in 1982 nog niet helemaal leek op de hit die het later zou worden, was de inhoud al grotendeels hetzelfde: er moest huiswerk gemaakt worden, diploma's gehaald worden en gestreefd worden naar een carrière, zodat men veilig met baan en verzekeringen het einde tegemoet kon. Het nummer schetste zo een treurig toekomstscenario voor de Nederlandse bevolking, een scenario waarin de hoop ver gevlogen was. Na het No Nukes Festival werd *De Bom* flink bijgeschaafd door Henny Vrienten, wat uiteindelijk leidde tot de grote hit die het is geworden.¹⁰² Zo werd onder andere het refrein toegevoegd waarin het sombere scenario zo duidelijk naar voren kwam:

*Laat maar vallen want
Het komt er toch wel van
Het geeft niet of je rent*

Het refrein maakte een hoop duidelijk: de atoombom ging vallen en er viel niet aan te ontkomen, een andere uitkomst was er niet. In Jansz' ogen waren de demonstraties tegen de kernwapens (1981 en 1983) meer gericht tegen Amerika dan tegen de Sovjet-Unie. Simpelweg omdat de Nederlandse bevolking volgens Jansz geen flauw idee had wat er in de Sovjet-Unie daadwerkelijk aan de hand was.¹⁰³ Over de Verenigde Staten meldden de Nederlandse media genoeg. Jansz zegt dat hij zelf links was in die tijd en dat de oorlog in Vietnam het imago van de VS niet ten goede kwam bij het linkse deel van de Nederlandse bevolking. Hij heeft zich erg betrokken gevoeld bij de antikernwapendemonstraties en demonstreerde zelf met regelmaat mee.¹⁰⁴

¹⁰¹ 'Hoe Doe Maar, Klein Orkest en Het Goede Doel een muzikrevolutie startten' *HP/De Tijd* (versie 19 november 2015), <https://www.hpdetijd.nl/2015-11-19/hoer-doe-maar-klein-orkest-en-het-goede-doel-een-muzikrevolutie/> (1 april 2020).

¹⁰² 'Doe Maar: Dit is alles' (28 december 2013), 38:44-40:36, *BNNVARA*.

¹⁰³ 'Hoe Doe Maar, Klein Orkest en Het Goede Doel een muzikrevolutie startten' *HP/De Tijd*

¹⁰⁴ *Ibidem*.

Jansz heeft later verklaard dat het nummer *De Bom* echter niet alleen over die angst voor de atoombom ging. Sterker nog, het ging volgens de muzikant helemaal niet over kernbewapening:

Ik weet wel dat er een aantal mensen ons van doemdenken gingen beschuldigen daardoor, maar dat was natuurlijk helemaal niet. Integendeel, het was heel positivistisch [lees: optimistisch] bedoeld. Het was bedoeld om een andere manier van leven, 'neem het leven zoals het is', 'maak plezier in je leven', 'pluk de dag' [...] Die dreiging is er altijd natuurlijk, je kunt elke dag doodgaan. En dit was een hele voelbare dreiging natuurlijk, voor iedereen. Dus op de achtergrond van zo'n dreiging is het juist van groot belang om het leven goed te leven, om belangrijke dingen van het leven voorrang te geven.¹⁰⁵

Wat hij met het nummer wilde zeggen was dat als morgen de atoombom zou vallen, niemand het zou overleven. Daarom kun je elke dag maar beter de dingen doen die je wilt.¹⁰⁶ Diploma's en een carrière waren niet belangrijk. Mensen moesten volgens Jansz de tijd nemen om elkaar te leren kennen. De daadwerkelijke boodschap van het nummer is onder andere te vinden in de laatste regels van het volgende couplet:

*Ik moet aan mijn salaris denken
En aan mijn relaties
Maar liever weet ik wie jij bent
Voordat het te laat is*

Jansz was zich bewust van de populariteit van Doe Maar, vandaar dat het nummer *De Bom* ook zo'n duidelijke boodschap met zich meedroeg: ' [...] omdat ik het gevoel had dat er werd geluisterd naar Doe Maar, naar onze teksten, naar wat wij te zeggen hadden.'¹⁰⁷

Opvallend is dat het nummer bekend staat als een protestlied tegen de kernbewapening en dat het ook naar aanleiding daarvan is geschreven, maar dat de band zelf geen pessimistische conclusies uit deze kernbewapening trekt. Het stimuleren van doemdenken was namelijk zeker niet de bedoeling van de band. Integendeel, ze stimuleerden liever een positievere levenshouding: 'Durf te leven!'¹⁰⁸

¹⁰⁵ Andere Tijden, 'Avond van de Bom' *VPRO* (versie 23 november 2006), 15:32–16:18, <https://www.anderetijden.nl/programma/1/Andere-Tijden/aflevering/374/Avond-van-de-Bom> (8 mei 2020).

¹⁰⁶ Eric van den Berg, 'Lieve Ernst, ik ben bang' *de Volkskrant* (versie 6 april 2000), <https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/lieve-ernst-ik-ben-bang~b0cfe59b/> (1 april 2020).

¹⁰⁷ 'Hoe Doe Maar, Klein Orkest en Het Goede Doel een muziekrevolutie startten' *HP/De Tijd*.

¹⁰⁸ Andere Tijden, 'Avond van de Bom' *VPRO* (versie 23 november 2006), 15:32–16:18.

Daarnaast nam de Koude Oorlog geen grote rol in het nummer. Waar in *Over de Muur* door het gebruik van verschillende woorden kenbaar werd gemaakt dat het de Koude Oorlog betrof, was dat bij *De Bom* niet het geval. Het benoemen van 'de Bom' was de enige directe verwijzing naar de Koude Oorlog. Dat maakte het nummer tegelijkertijd ook niet sterk politiek geladen, omdat er geen politieke- of andere -protest-gerelateerde uitingen werden gedaan.

3.2.1 Receptie

De Bom is een van Doe Maar's bekendste hits geweest. Het nummer heeft eind 1982, begin 1983 dertien weken in de Top 40 gestaan, waarvan vier weken op nummer 1. In 2007 kwam het nummer nog eens drie weken in de tipparade.¹⁰⁹ Een directe aanleiding daarvoor is er niet, maar het zal ongetwijfeld te maken hebben gehad met *Doe Maar: De Popmusical!* die in dat jaar in première ging. De reden voor de populariteit van dit nummer is niet eenvoudig te duiden. Ging het hier om een gedeeld Koude Oorlog sentiment wat het nummer zo sterk maakte? Of was het echt simpelweg de aanstekelijke formule van Doe Maar, waarmee zij in de jaren '80 ook nog tientallen andere hits scoorden, die eveneens op nummer 1 terecht kwamen?

Voor een nummer dat geschreven werd voor een demonstratie zou het aannemelijk zijn geweest dat het lied een politieke boodschap bevatte. Muziek is immers een kanaal waardoor politieke overtuigingen de massa kunnen bereiken.¹¹⁰ Dat was bij *De Bom* niet het geval, de strekking van het nummer was volgens de maker geheel niet politiek van aard, al werd het veelal wel zo opgevat door luisteraars.¹¹¹ Het nummer kende dan wellicht geen politiek karakter, maar het gebruik van het concept 'de Bom' werd ongetwijfeld niet voor niets gekozen. Gevoelsmatig zal het wel degelijk de bedoeling zijn geweest om op zo'n goed mogelijke manier aan te sluiten bij de doelgroep; de nucleaire dreiging was voelbaar en een herkenbaar metafoor om te gebruiken. Jongeren vormden met name de doelgroep die werd aangesproken door Doe Maar. Ondanks dat het Jansz' bedoeling was om een optimistisch lied te schrijven, kon het nummer ook nihilistisch geïnterpreteerd worden. Dit nihilisme sloot goed aan

¹⁰⁹ Top 40, 'Doe Maar - De Bom' <https://www.top40.nl/doe-maar/de-bom-2105#songtekst> (25 mei 2020).

¹¹⁰ Street, *Music and Politics*, 46.

¹¹¹ Andere Tijden, 'Avond van de Bom' *VPRO* (versie 23 november 2006), 12:58–13:22.

bij het jaren tachtig *No Future* sentiment dat bij jongeren heerste.¹¹² De jaren tachtig jeugd zag de toekomst somber in en wat dat betreft sloot de nihilistische interpretatie van dit nummer naadloos aan bij hun belevingswereld.

Gezien Jansz' argumentatie dat *De Bom* een positief karakter had, valt echter ook te beargumenteren dat het nummer zo populair werd door de *Carpe Diem* boodschap die het bevatte.¹¹³ Enkele jongere fans van Doe Maar mochten dan bang worden van het nummer, zoals in het Kinderen voor Kinderen lied *Brief aan Ernst* duidelijk naar voren kwam. Achteraf gezien zegt Jansz niet te geloven dat die angst bij de kinderen zelf vandaan kwam, maar eerder werd voorgekauwd door hun ouders.¹¹⁴ *De Bom* is een enorme hit geweest, wellicht raakte de optimistische boodschap dan toch een snaar en viel dat doemdenken wel mee. Het toekomstscenario was somber, maar dat was nog geen reden om ongelukkig je dagen uit te zitten. Het moge in ieder geval duidelijk zijn dat de immense populariteit van Doe Maar een constant gegeven was. De nummers van Ernst en Henny werden plat gedraaid, of ze nou zongen over kernbepapening of andere zaken.

3.3 *De Bom valt nooit*

Het nummer *De Bom valt nooit* van Herman van Veen werd geschreven door tekstschrijver Willem Wilmink in samenwerking met Van Veen. Het lied was een reactie op het nummer *De Bom* van Doe Maar.¹¹⁵ Het nummer heeft in eerste instantie een wat gekke boodschap. In plaats van opgelucht te zijn dat het gevaar van de atombom is geweken, bezingt Van Veen dat de wereld op zijn kop staat door het nieuwsbericht dat de Bom niet gaat vallen. Het gehele angstbeeld waar mensen hun leven om vorm hadden gegeven bleek niet meer relevant. In plaats van dat dat de mensen blijheid bracht zorgde de mogelijkheid van een toekomst juist voor angst en verwarring.¹¹⁶ Terugkijkend op de jaren tachtig en de tekst van *De Bom valt nooit* legt Van Veen uit: 'Anders dan Doe Maar's liedje, dat gekleurd werd door pessimisme en perspectiefloosheid, wilden Willem [Wilmink] en ik een toekomst zingen. Vanuit de gedachte "stel dat die bom niet valt", hoe pak je dan de dag aan? Hoe rol je dan de loper

¹¹² Turpijn, *80's dilemma*, 166.

¹¹³ *Carpe Diem* wil zeggen dat je moet genieten van het heden.

¹¹⁴ Andere Tijden, 'Avond van de Bom' *VPRO* (versie 23 november 2006), 14:25–15:05.

¹¹⁵ Schriftelijke correspondentie met Herman van Veen.

¹¹⁶ Wouter Bos, 'De Bom valt nooit', *de Volkskrant* (versie 11 juli 2013), <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/de-bom-valt-nooit~b0c44dc3/> (1 april 2020).

uit naar morgen?’¹¹⁷ Het feit dat de Bom niet ging vallen, boezemde angst in. Het leven met de atoombom was zo vertrouwd geworden dat het hele levenspatroon zou ontwrachten als men te horen zou krijgen dat hij op zijn plek bleef liggen. ‘Geen idee hebben hoe het morgen verder moet sloopt de samenleving’, aldus Van Veen.¹¹⁸ Er heerste als het ware een soort nostalgisch gevoel rondom die atoombom, de Nederlanders hadden zich gehecht aan het idee dat de Bom zou vallen en dat een toekomst er niet in zou zitten:

*Maar zal de bom echt niet vallen?
Wat moeten we dan met z'n allen?
Zolang een toekomst ons ontbrak
Leefden wij dood op ons gemak*

Waar Doe Maar’s nummer vooral over materiële en persoonlijke zaken ging en de Koude Oorlog slechts als omhulsel werd gebruikt (dreiging is er altijd, aldus Jansz) was daar bij Van Veen geen sprake van. De Koude Oorlog werd in dit nummer wel degelijk duidelijk naar voren gebracht, mét een paradoxale boodschap voor Doe Maar. Als reactie op het nihilistische ‘laat maar vallen dan, het komt er toch wel van’, kwam Van Veen met een existentiële reactie: een toekomstscenario waarin de zekerheid van de Bom wegviel. Het ontbreken van de Bom was echter niet het kernprobleem van dit toekomstperspectief. Zoals van Veen in *de Volkskrant* van 2 februari 1985 zei: ‘Niet de bom is ons probleem, het probleem is dat wij onze toekomst niet aankunnen. Dat we niet willen leven met een toekomst, want die schept verantwoordelijkheden.’¹¹⁹ Ook van dit nummer valt te beargumenteren dat er niet zozeer een politieke boodschap in zit, Van Veen uitte immers geen kritiek op een politiek systeem of ideologie. Er was eerder sprake van een goed verpakte maatschappijkritiek. Mensen moesten leren hun verantwoordelijkheden te nemen voor het leven en de wereld.

Dat *De Bom valt nooit* als reactie op *De Bom* is geschreven, komt naar voren in het vierde couplet. Daarin zong Van Veen:

*Ach, dat gezeur van ‘Het heeft geen zin’
daar trapt geen schoolmeester meer in.*

¹¹⁷ Schriftelijke correspondentie met Herman van Veen.

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ Johan Anthierens, ‘Ik heb het nodig om over die stoel te vallen omdat ik over die stoel gevallen ben en zal blijven vallen net zo lang tot ik niet meer over die stoel val’, *de Volkskrant*, 2 februari 1985.

Deze twee zinnen werden geschreven als reactie op ‘Jij moet nog huiswerk maken, voordat de Bom valt’, van Doe Maar.¹²⁰ Gezien de pessimistische interpretatie die Wilmink en Van Veen aan het nummer van Doe Maar gaven, zagen zij *De Bom* als een lied waarin de gedachte ‘wat voor zin heeft het nog om over de toekomst na te denken?’ centraal stond. Als je leeft zonder toekomstbeeld, waarom zou je dan nog onderwijs volgen? Toen er daadwerkelijk sprake was van dreiging, was dit wellicht een reële gedachte, maar in de jaren tachtig was dat niet meer het geval. ‘Het doemdenken als reden om je huiswerk niet te maken, die vlieger gaat niet op, kinderen’, zei Willem Wilmink in 1983.¹²¹

In *De Bom valt nooit* beschreven Wilmink en Van Veen, evenals Doe Maar, een toekomstperspectief. Het verschil met het scenario van Doe Maar was echter, dat bij Van Veen de Koude Oorlog eerder als een ‘veilige’ deken over de maatschappij lag, de zorgen om de atombom waren als het ware nostalgisch en vertrouwd. In het toekomstscenario moest die levenswijze plaats maken voor een leven waarin geen angst regeerde. De kernbewapening was niet noodzakelijk meer en de atoomangst niet meer reëel. Het was tijd om de focus te verleggen op een toekomst zonder angst en doemdenken. Angst mocht het leven niet langer regeren.

3.3.1. Receptie

In 1982 kwam het album *Zo lang de voorraad strekt uit* waarop het nummer in eerste instantie niet aanwezig was. In 1983 kwam *De Bom valt nooit* als single uit en werd het op latere edities van het album alsnog toegevoegd. Het nummer stond niet in de Top 40, wellicht omdat de Top 40 meer gericht was op pop en de nummers van Veen eerder onder de categorie kleinkunst vallen. Ondanks dat heeft Van Veen een zeer bekende naam en een groot bereik bij met name volwassenen. In 1983 speelde Van Veen eveneens een nieuwe theatershow waarin ook het nummer *De Bom valt nooit* werd gespeeld.¹²²

De bekendheid van dit nummer hield logischerwijs verband met de doelgroep. Zoals hierboven genoemd was de doelgroep bij Van Veen met name volwassenen. Deze

¹²⁰ Schriftelijke correspondentie met Herman van Veen.

¹²¹ Ibidem.

Deze extra uitleg was onder andere te vinden in de albumhoes van het verzamelalbum *In Vogelvlucht* (1987).

¹²² Jacques D’Acona, ‘Herman van Veen en “de bom die nooit valt”’, *Nieuwsblad van het Noorden*, 14 maart 1983.

generatie kende ook de dreigingen uit de jaren zestig en zeventig en was zich wellicht bewust van het feit dat de dreiging in de jaren tachtig niet te vergelijken was met de spanningen in de decennia daarvoor. Terwijl in het geval van Doe Maar de Koude Oorlog pas net een bewust onderdeel van het leven van hun luisteraars werd. Het is niet geheel onlogisch dat de volwassengeneratie beter kon relativeren over hoe reëel de atoomdreiging nou eigenlijk was en daarom aansluiting vond bij het nummer van Van Veen.

3.4 Conclusie

De twee nummers waarin de atoombom een hoofdrol speelde kenden beide een groot, maar verschillend bereik. Waar Doe Maar een voornamelijk jonge doelgroep kende, waren dat bij Van Veen met name volwassenen. En waar Doe Maar de hitmachine was die lied naar lied tot een grote hit maakte ongeacht de boodschap, lag dat bij Van Veen toch anders: de inhoud van de nummers stond bij hem centraal en zorgde waarschijnlijk voor de waardering. Gezien de massale protestacties begin jaren tachtig leek het aannemelijk dat de atoombom en de angst die hij met zich meebracht een grote rol speelde in het leven van Nederlanders. De 'Bom-nummers' gaven echter een omgekeerd beeld dan verwacht. In eerste instantie leken de boodschappen die Doe Maar en Van Veen in de nummers uitdroegen, paradoxaal: een botsing in toekomstscenario's. Waar Doe Maar een toekomstloos scenario schetste, ging Van Veen een stap verder en beweerde dat de angst niet meer reëel was en men moest gaan nadenken over een toekomst.

Nucleaire angst is een thema dat bij Doe Maar duidelijk uit het nummer geïnterpreteerd kan worden. Er heerste in de jaren tachtig een No-Future instelling, waarbij pessimisme niet onbekend was. Semiotiek ten top: als luisteraar hoorde je in het nummer wat je zelf wilde horen. Aan de ene kant was het nummer een extra uitlokking of zelfs bevestiging van nucleaire angst. Als zelfs Nederlands bekendste popgroep dat pessimisme zo sterk voelde, dan moest die angst toch wel gerechtvaardigd zijn? Aan de andere kant was het helemaal niet de bedoeling van Doe Maar om pessimistisch te zijn, sterker nog: zij wilden een positieve levensinstelling uitdragen. *De Bom* werd een enorme hit. Misschien was het dan toch die optimistische toon, die wat teweegbracht bij de fans. De Koude Oorlog was als een constant aanwezige factor een onderdeel van het leven. Het is begrijpelijk dat de Nederlandse

bevolking daar pessimistisch van werd. De constante dreiging zorgde er aan de andere kant echter ook voor dat het leven meer waarde kreeg zoals Doe Maar wilde uitdragen: 'Pluk de dag, leef ten volste zolang het nog kan!' Blijkbaar was met de Koude Oorlog op de achtergrond ruimte voor beide levensinstellingen.

In *De Bom valt nooit* had de Koude Oorlog een veel centralere plek in het nummer. Maar ook hier gold dat een politieke boodschap niet aanwezig was, eerder een maatschappijkritische boodschap: de Bom ging niet vallen, dus moest je verantwoordelijkheid nemen voor een goed leven. Was dat niet de boodschap die Doe Maar ook mee wilde geven? Uit nadere analyse bleek dat de boodschap die beide nummers uitdroegen helemaal niet zo paradoxaal was als in eerste instantie leek. Het lied van Van Veen lag eerder in het verlengde van Doe Maar. Waar Doe Maar niet uitging van een toekomst en daardoor het beste van het leven wilde maken was Van Veen al een stap verder en wilde zeggen: 'Blijf niet hangen in vandaag! Er is wel een toekomst. We moeten dáár over na gaan denken.' *De Bom* en *De Bom valt nooit* beschreven een ander toekomstscenario, in de kernboodschap bepleitten beide nummers hetzelfde: een samenleving waarin pessimisme geen plaats mocht krijgen en eenieder verantwoordelijkheid moest nemen voor belangrijke zaken in het leven zonder zich door angst te laten regeren.

9 november 1989: Het einde van een tijdperk

Na de val van de Berlijnse Muur leek er een gouden toekomst in het verschiet te liggen. Het communisme was gevallen en Europa was herenigd. In hoeverre zorgde dat binnen Nederland voor een herbeleving van drie bekendste Koude Oorlog nummers?

Het nummer *Over de Muur* van Klein Orkest kende gedurende *die Wende* een tweede populariteitsgolf. Twee weken lang stond het in 1989 in de Tipparade en in de allerlaatste week van dat jaar kwam het weer in de Top 40 te staan, waar het vier weken bleef. Een nummer komt niet zomaar opnieuw in de hitlijsten. Uit deze hernieuwde populariteit blijkt dat het lied bij uitgave in 1983 toch duidelijk een snaar heeft geraakt bij mensen. Het nummer waarin Harrie Jekkers zo duidelijk de levenswijze aan weerszijden van de Muur omschreef, met alle narigheden van dien, leek hét middel om een nieuwe periode in te luiden. Het lied was geschiedenis, de Muur was om en niet alleen de vogels maar ook de inwoners van Berlijn konden de grens weer passeren.

Toch kwam er in de jaren negentig ook voorzichtig enkele kritiek op het nummer dat het Klein Orkest ooit zo bekend maakte. In de Volkskrant van 13 januari 1990 benoemde redacteur Bert Vuijsje dat het Klein Orkest bij het uitbrengen van het nummer *Over de Muur* al voorbijging aan een belangrijk feit. De inwoners van Oost-Berlijn wilden helemaal niet soms in het Oosten en soms in het Westen zijn: '[...] sinds de opening van de Muur kan er geen enkele twijfel meer over bestaan welk maatschappelijk systeem de voorkeur van de Oosteuropese bevolking geniet.' aldus Vuijsje.¹²³ Gedurende de Koude Oorlog was er door linkse vertegenwoordigers een smet gekomen op de arrogantie van de democratie in de Westerse wereld en de kritiek op het communisme. Vuijsje haalde in zijn artikel de beschouwing van lezer Arnold Korper aan. Korper meende dat bij de ondergang van het communisme, geen sprake kon zijn van triomfalisme bij de kapitalisten. Aangezien de laatstgenoemden net zomin konden zorgen voor een utopische samenleving.¹²⁴ Een standpunt waar Harrie Jekkers zich ongetwijfeld in heeft kunnen vinden. Vuijsje deelde deze mening niet en beargumenteerde dat hoewel het kapitalisme ook zo zijn zwakke punten kende, er

¹²³ Bert Vuijsje, 'Burgerlijke revolutie stemt tot tevredenheid', *de Volkskrant*, 13 januari 1990.

¹²⁴ Ibidem.

zeker een mate van tevredenheid mocht zijn over de manier waarop de democratie Oost-Europa veroverde na 1989.¹²⁵

Deze kritische en wellicht wat overdreven opmerking van Vuijsje over *de Muur* werd gezien de tweede populariteitsgolf blijkbaar niet gedeeld door de inwoners van Nederland. *Over de Muur* was niet langer het nummer van de protestdemonstraties, maar eerder hét levenslied van de val van die gehate Muur. Het nostalgische gevoel dat het nummer opriep liet het nummer opnieuw rijzen en zorgde ervoor dat het nummer jarenlang nog hoog scoorde in de Top 2000. Het is in hedendaagse tijd misschien niet langer meer de boodschap of de nuance die het Nederlandse publiek aanspreekt. Het nummer bevat eerder een bepaald sentiment. Het gaat dan niet zo zeer om een nostalgisch gevoel naar die protestdemonstraties van 1983, maar *Over de Muur* representeert eerder het euforische gevoel van de ondergang van de Berlijnse Muur en daarmee het einde van de Koude Oorlog.

De Bom en *De Bom valt nooit* kenden eind 1989 geen hernieuwde populariteit, zoals bij *Over de Muur* wel het geval was. Logischerwijs is dit te verklaren door de thematiek van de nummers. Tegen het einde van de jaren tachtig nam de angst voor de atoombom geleidelijk af. Dit kwam met name door het INF-akkoord uit 1987, waarin de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie overeenkwamen dat alle middellangeafstandswapens vernietigd zouden worden.¹²⁶ De atoombom had zijn macht over de Nederlandse bevolking langzaam verloren. De enige connectie met de Koude Oorlog die de Nederlanders op dat moment nog hadden was de Muur die bij de Duitse burens nog minstens twee jaar trots overeind stond en de tegenstellingen tussen Oost- en West steeds nadrukkelijker maakte. Daarnaast kenden beide Bom-nummers geen politieke boodschap, zoals bij *Over de Muur* wel het geval was. De nummers over de Bom waren eerder maatschappijkritisch van aard, dan politiek-kritisch. Misschien was Nederland zich werkelijk in 1984 al aan het voorbereiden op een toekomstscenario zonder atoombom, zoals Herman van Veen het zich voorstelde. Met het vallen van de Muur was de Bom totaal vergeten en daarmee ook de angst die

¹²⁵ Vuijsje, 'Burgerlijke revolutie stemt tot tevredenheid'.

¹²⁶ Rensman, 'Kernwapens waren een heilige zaak geworden'.

het ooit met zich meebracht. Het doemdenken van de jaren tachtig maakte plaats voor de hoogmoed en welvaart van de jaren negentig.¹²⁷

¹²⁷ Andere Tijden, 'Schitterende hoogmoed in de jaren 90' *VPRO*, <https://anderetijden.nl/programma/1/Andere-Tijden/aflevering/58/Schitterende-hoogmoed-in-de-jaren-90> (22 april 2020).

Conclusie

Dit onderzoek draaide om de vraag op welke manier in de Nederlandse muziek uit de jaren tachtig de Koude Oorlog weerspiegelde. Het moge duidelijk zijn dat de Koude Oorlog een duidelijke stempel heeft gedrukt op het leven in West-Europa. Waar in de jaren zestig en zeventig de dreiging van een nucleaire oorlog erg groot was, nam de spanning tussen het Westen en het Oostblok rond de jaren tachtig geleidelijk af. Desondanks waren de demonstraties en protesten in Nederland gedurende dit decennium heviger dan ooit. De Nederlandse burgers waren de Koude Oorlog zat en de eventuele plaatsing van 48 kruisraketten versterkte dit gevoel. De Koude Oorlog deed iets met de mentaliteit van de Nederlanders. Hoe was het voor hen om te leven met de dreiging van het West-Oost conflict op de achtergrond? Dit onderzoek heeft geprobeerd om aan de hand van muziek iets van die Koude Oorlog mentaliteit zichtbaar te maken.

In het eerste hoofdstuk zijn aan de hand van literatuur drie thema's naar voren gekomen die in de Amerikaanse Koude Oorlog cultuur de boventoon voerden. Dit onderzoek heeft aangetoond dat twee van de drie thema's ook aanwezig waren in de Nederlandse Koude Oorlog cultuur: de tegenstelling tussen West-Oost en de nucleaire angst. Van anticommunisme was in Nederland geen sprake. Wat betreft de nummers haalde *Over de Muur* wel degelijk nadelige kanten van het communisme aan, maar over angst werd niet gezongen. Verder werd het kapitalisme in het nummer net zo goed op de hak genomen. Wat betreft de Bom-nummers, gold dat zij wellicht een kritische noot sloegen over het bestaan van de atoombom, maar zij legden hierbij niet specifiek een link met de Sovjet-Unie. De verhalen over de terreur en de grote zuiveringen van Stalin werden lange tijd overdreven geacht. De Nederlanders hadden geen flauw idee wat er in de Sovjet-Unie daadwerkelijk aan de hand was. Daarnaast was links Nederland ervan overtuigd dat de plaatsing van de kernwapens een initiatief was van de Verenigde Staten, wat de juist anti-Amerikaanse gevoelens versterkten.

In de gebruikte literatuur voor dit onderzoek zoals *80's dilemma* en *Hollanditis* kwam naar voren dat doemdenken zeker geen onbekend woord was in de jaren tachtig. Gezien de massale protesten en de sterke emoties die het conflict volgens deze boeken teweegbracht zou het voor de hand liggen dat de Koude Oorlog een sterke rol speelde in de Nederlandse samenleving. De nummers gaven echter een genuanceerder

beeld dan verwacht. Als het gaat over de mentaliteit van de jaren tachtig en de rol van de Koude Oorlog daarin, dan vallen twee zaken op:

Allereerst, afgaand op de geanalyseerde nummers speelde het politieke aspect van de Koude Oorlog voor Nederlanders een kleinere rol dan gedacht. De Berlijnse Muur was in Europa hét fysieke symbool van het ideologische en politieke conflict. Doordat Harrie Jekkers dit symbool het middelpunt van zijn lied maakte, viel aan een politieke interpretatie van dit nummer haast niet te ontkomen. Doordat hij daarnaast zowel het communisme als het kapitalisme bekritiseerde nam hij, ondanks de nuance van het nummer, ook nog een standpunt in: beide politieke systemen werkten niet goed, er moest een tussenweg komen. De tevens symbolische zin dat in werkelijkheid alleen de vogels van hun vrijheid konden genieten, heeft luisteraars ongetwijfeld aangezet om nog eens goed na te denken over het politieke conflict. Aan de andere kant gaf het genuanceerde karakter van *Over de Muur* juist ook de indruk dat het eigenlijk wel meeviel met de mate waarin het politieke aspect van de Koude Oorlog een rol speelde in de samenleving. Nederlanders voelden wat voor de middenweg, wat bijvoorbeeld het succes van *Over de Muur* verklaarde. De Muur was een herkenbaar symbool voor veel Nederlanders die hem wellicht met eigen ogen wel eens hadden zien staan. Dat betekent niet dat er een uitgesproken mening was voor of tegen een van de ideologische blokken aan weerszijden van de Muur. Men was eerder klaar met de Koude Oorlog in het algemeen, het had lang genoeg geduurd. *Over de Muur* heeft duidelijk iets losgemaakt bij de Nederlanders, dat blijkt wel uit de tweede populariteitsgolf van het nummer in 1989, toen de Muur ten val kwam.

Verder komt er uit de analyse van de nummers nog een ander belangrijk thema naar voren: de toekomst. Waar van Diepen en Turpijn in hun boeken de jaren tachtig mentaliteit nogal defaitistisch omschrijven, presenteert mijn onderzoek in dat opzichte een veel genuanceerder beeld over de Koude Oorlog en de invloed daarvan op de samenleving. Natuurlijk speelde de nucleaire angst in Nederland wel een rol zoals in *Hollanditis* beschreven wordt en bracht dat de nodige emoties met zich mee. De dreiging van het conflict was immers aanwezig en voelbaar. Veel sterker daarentegen was het nadenken over de toekomst en het genieten van de kleine dingen in het leven. De Nederlandse bevolking werd helemaal niet zo sterk beïnvloed door politieke besluiten rondom de kernbewapening en het bijbehorende pessimisme als

de literatuur doet beweren. Er was eerder sprake van maatschappijkritiek: wat had het voor zin om pessimistisch te zijn?

Zo schetste Doe Maar een hopeloos scenario zonder toekomst, maar vond dat de Nederlandse bevolking zich daardoor niet moet laten weerhouden om een goed leven te leiden. Dit 'pluk-de-dag'-imago van *De Bom* pleitte ondanks het sombere toekomstscenario voor minder pessimisme (wat niet iedereen zo interpreteerde). Herman van Veen borduurde hierop voort door te pleitten dat men moest gaan nadenken over een toekomst die er wel degelijk aan zat te komen en de verantwoordelijkheid die mensen moesten nemen voor hun verdere leven. De Koude Oorlog werd bij beide nummers gekozen als ankerpunt, aangezien die nucleaire dreiging op dat moment aanwezig was. De boodschap van deze Koude Oorlog nummers had echter niet per se iets met het conflict te maken, maar met het nemen van verantwoordelijkheid voor een fijn leven. De nucleaire angst was wel aanwezig in de samenleving, maar had veel minder directe politieke betekenis dan de Muur. Het was een gegeven waarbinnen je maar het beste van je leven moest maken.

Bovenstaande bevindingen zijn gebaseerd op de analyse van een kleine bronnenselectie: drie Nederlandstalige nummers waarin de Koude Oorlog expliciet in de titel naar voren kwam. Dit geeft vanzelfsprekend een beperkt beeld van de mentaliteit van de jaren tachtig. Wellicht was de uitkomst anders als ook Nederlandstalige nummers die impliciet verwezen naar de Koude Oorlog meegenomen waren in de analyse. Verder speelt mee dat twee van de drie nummers (*De Bom* en *Over de Muur*) popnummers waren. Inhoudelijke teksten zijn bij popnummers niet per se de reden tot populariteit. De band zelf of de melodie dragen daar ook aan bij. Daarom is het niet meer zekerheid te zeggen dat de nummers hun populariteit verkregen door het gevoel dat ze opriepen. In dit onderzoek is naar voren gekomen dat de jaren tachtig mentaliteit omtrent de Koude Oorlog wat genuanceerder ligt dan de literatuur beweert en de thematiek die uit de nummers voortvloeit niet erg sterk overeenkomt met de thematiek uit de Amerikaanse Koude Oorlog cultuur. Een vervolgonderzoek zou kunnen uitwijzen of in andere Nederlandse Koude Oorlog cultuurvormen wel meer thematiek te vinden is die overeenkomt met de Amerikaanse Koude Oorlog cultuur thema's. Hierbij zou bijvoorbeeld gedacht kunnen worden aan Nederlandse speelfilms uit de jaren tachtig. Bij dat onderzoek zou een soortgelijke methode als in dit onderzoek aangehouden kunnen worden.

Al met al valt te zeggen dat de jaren tachtig roerige jaren waren, waarin de Koude Oorlog op de achtergrond loerde. Vanzelfsprekend kon je als jaren tachtig mens bang worden van de verhalen over kernwapens en was de angst voor sommigen mensen zeer aanwezig. Maar over het algemeen was de Nederlander helemaal niet zo veel met de Koude Oorlog bezig en liet hij zich niet door angst tegenhouden. Doemdenkers waren er zeker, maar tegelijkertijd werd het goede leven net zo hard gevierd. 'Pluk de dag' was het motto, de Bom zou toch wel vallen (of niet)!

Bibliografie

Afbeelding

Reformatisch Dagblad, 'Vredesdemonstratie van IKV in 1981', <https://www.rd.nl/kerk-religie/kerkelijke-vredesbeweging-met-miljoenen-gespekt-door-overheid-1.1416372#&gid=1&pid=1> (22 april 2020).

Primaire bronnen

Interview met Harrie Jekkers, 16 maart 2020, 14.00-14.25.

Jansz, Ernst & Henny Vrienten, 'De bom' *Lijf aan Lijf* (1983).

Jekkers, Harrie, 'Over de Muur' *Later is allang begonnen* (198).

Kinderen voor Kinderen 4 Concert, 'Brief aan Ernst' (1983), 41:19 – 45:00 https://www.youtube.com/watch?v=nm_UPLeNhbw (16 maart 2020).

Schriftelijke correspondentie met Herman van Veen, verkregen op 5 mei 2020.

Wilmink, Willem & Herman van Veen, 'De Bom valt nooit' *Zolang de Voorraad strekt* (1983).

Secundaire bronnen

Adlington, Robert, 'Expressive revolutions: '1968' and music in the Netherlands', in: Beate Kutschke en Barley Norton, *Music and Protest in 1968* (Cambridge 2013) 12-28

Andere Tijden, 'Avond van de Bom' *VPRO* (versie 23 november 2006), 15:32–16:18, <https://www.anderetijden.nl/programma/1/Andere-Tijden/aflevering/374/Avond-van-de-Bom> (8 mei 2020).

Andere Tijden, 'Schitterende hoogmoed in de jaren 90' *VPRO*, <https://anderetijden.nl/programma/1/Andere-Tijden/aflevering/58/Schitterende-hoogmoed-in-de-jaren-90> (22 april 2020).

Assmann, Jan en John Czaplicka, 'Collective Memory and Cultural Identity', *New German Critique* 65 (1995) 125-133.

Anthierens, Johan, 'Ik heb het nodig om over die stoel te vallen omdat ik over die stoel gevallen ben en zal blijven vallen net zo lang tot ik niet meer over die stoel val', *de Volkskrant*, 2 februari 1985.

Barson, Michael en Steven Heller, *Red Scared! The Commie Menace in Propaganda and Popular Culture* (San Francisco 2001).

Bos, Wouter, 'De Bom valt nooit', *de Volkskrant* (versie 11 juli 2013), <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/de-bom-valt-nooit~b0c44dc3/> (1 april 2020).

Bosscher, Doeko, 'Nederland in de Koude Oorlog', in: Yvan Vanden Berghe, *De Koude Oorlog. Een nieuwe geschiedenis (1917-1991)* (Den Haag 2008) 460-478.

Bossenbroek, Martin, *Fout in de Koude Oorlog. Nederland in tweestrijd, 1945-1989* (Amsterdam 2016).

D'Acona, Jacques, 'Herman van Veen en "de bom die nooit valt"', *Nieuwsblad van het Noorden*, 14 maart 1983.

De Vetten, Jan, 'Communistische Partij van Nederland (CPN) – Een korte geschiedenis' (versie 3 december 2019), <https://historiek.net/communistische-partij-van-nederland-cpn-geschiedenis/107699/> (10 april 2020).

'Doe Maar: Dit is alles' (28 december 2013), 38.44-40.36, *BNNVARA*.

Doherty, Thomas, *Cold War, Cool Medium. Television, McCarthyism and American Culture* (New York 2003).

De Wereld Draait Door, 'Klein Orkest – Over de Muur, 30 jaar na de val', *BNNVARA*, 9 november 2019, <https://www.bnnvara.nl/dewerelddraaitdoor/videos/524859> (25 mei 2020).

Griswold, Wendy, *Cultures and Societies in a Changing World* (Los Angeles 2013).

'Hoe Doe Maar, Klein Orkest en Het Goede Doel een muziekrevolutie startten' *HP/De Tijd* (versie 19 november 2015), <https://www.hpdetijd.nl/2015-11-19/hoe-doe-maar-klein-orkest-en-het-goede-doel-een-muziekrevolutie/> (1 april 2020).

Judt, Tony, *Postwar: A History of Europe Since 1945* (New York 2005).

Kroes, Rob, 'Anti-Amerikanisme in Nederland' *Sociologie* 4 (2008) 2/3, 271-284.

Leezenberg, Michiel en Gerard de Vries, *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen* (Amsterdam 2017).

Morris, Mitchell, *The Persistence of Sentiment. Display and Feeling in Popular Music of the 1970s* (Berkeley 2013).

Petty, B. Homer, *Cold War Film Genres* (Edinburgh 2018).

Rensman, Eva, 'Kernwapens waren een heilige zaak geworden. De jaren tachtig van Mient Jan Faber', *Historisch Nieuwsblad* (versie april 2001) <https://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/5676/kernwapens-waren-een-heilige-zaak-geworden.html> (9-3-2020).

Righart, Hans, *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 2008).

Romijn, Peter, Giles Scott-Smith en Joes Segal, *Divided Dreamworlds. The Cultural Cold War in East and West* (Amsterdam 2012).

Schmelz, Peter, J, 'Music in the Cold War' *The Journal of Musicology* 26 (2009) 1, 3-16.

Shaw, Tony, *Hollywood's Cold War* (Edinburgh 2007).

Stichting No Nukes Nederland, 'Het Festival' *No Nukes Krant* (1982)
<https://www.laka.org/docu/tijdschriften/energiekranten/nonukes.pdf>

Storey, John, *Cultural Theory and Popular Culture* (New York 2018).

Street, John, *Music and Politics* (Cambridge 2012).

Tillekens, Ger, 'Plezier en protest. Popmuziek, maatschappijkritiek en de vrolijke jaren zestig', in: *Soundscape: Journal on Media Culture* 11 (2008) 1, 1-5.

'Top 2000 lijst 2019', *NPO Radio 2*, <https://www.nporadio2.nl/top2000> (25 mei 2020).

Top 40, 'Doe Maar - De Bom' <https://www.top40.nl/doe-maar/de-bom-2105#songtekst> (25 mei 2020).

Top 40, 'Klein Orkest – Over de Muur' <https://www.top40.nl/klein-orkest/klein-orkest-over-de-muur-10982#songtekst> (25 mei 2020).

Top 40, 'Top 100-jaaroverzicht van 1985', <https://www.top40.nl/bijzondere-lijsten/top-100-jaaroverzichten/1985?> (12 juni 2020).

Turner, Graeme, *British Cultural Studies* (London 2003).

Turpijn, Jouke, *80's dilemma* (Amsterdam 2011).

Upton, Bryn, *Hollywood and the End of the Cold War. Signs of Cinematic Change* (London 2014).

Van Damme, Leon, 'Hij doorbrak de goede sfeer van camaraderie'. Het aftreden van minister van Defensie Kruisinga en de gevolgen hiervan voor het latere Nederlandse kernwapenbeleid', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 125 (2012) 3, 400-412.

Van den Berg, Eric, 'Lieve Ernst, ik ben bang', *de Volkskrant* (versie 6 april 2000), <https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/lieve-ernst-ik-ben-bang~b0cfe59b/> (1 april 2020).

Van den Heuvel, Mark, 'Jeugd tussen traditie en moderniteit; Transformaties van naoorlogse jeugdcultuur en het beheer over de jeugd', in: Paul Luykx en Pim Slot, *Een stille revolutie? Cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig* (Hilversum 1997) 171-191.

Van der Boom, Bart, 'Oorlogsangst in Nederland', *Leidschrift. Historisch Tijdschrift* 16 (2001) 1, 7-33.

Van Diepen, Remco, *Hollanditis. Nederland en het kernwapendebat 1977-1987* (Amsterdam 2004).

Voerman, Gerrit, en J. Wormer, 'De CPN in cijfers, 1909-1991', In: Margreet Schrevel, en Gerrit Voerman (editors), *De communistische erfenis: bibliografie en bronnen betreffende de CPN* (Amsterdam 1997) 161-170.

Vuijsje, Bert, 'Burgerlijke revolutie stemt tot tevredenheid', *de Volkskrant*, 13 januari 1990.

Westad, Odd, Arne, *Reviewing the Cold War: Approaches, Interpretations, Theory* (London 2000).

Bijlagen

Bijlage 1: Songtekst analyse

Kleur	Thema
Geel	Tegenstelling tussen West-Oost
Blauw	Anticommunisme
Paars	Nucleaire angst

Over de Muur- Klein Orkest

Tekst	Representatie	Interpretatie
Oost-Berlijn, unter den Linden: Er wandelen mensen langs vlaggen en vaandels. Waar Lenin en Marx nog steeds op een voetstuk staan.	Beschrijving van het leven in Oost-Berlijn: - Socialisme - Lenin en Marx	Neutrale beschrijving van het leven in het oosten. Lenin en Marx worden aangehaald als 'helden' van het socialisme.
En iedereen werkt, hamers en sikkels , Terwijl in parade-pas de wacht wordt gewisseld. 40 Jaar socialisme er is in die tijd veel bereikt...	Beschrijving van het leven in Oost-Berlijn: - Hamers en sikkels - Socialisme	Neutrale beschrijving van het leven in het oosten. Er klinkt wat positiviteit door in dit stuk door aan te geven dat iedereen er werk heeft en het socialisme in 40 jaar veel bereikt heeft.
Maar wat is nou die heilstaat, Als er muren omheen staan? Als je bang en voorzichtig met je mening moet omgaan? Ach, wat is nou die heilstaat , zeg mij wat is ie waard, Wanneer iemand die afwijkt voor gek wordt verklaard?	Beschrijving van het leven in Oost-Berlijn: - Heilstaat - Bang / afwijkende mening	Kritische beschrijving van het leven in het oosten: - Geen vrijheid van meningsuiting - Fysieke onvrijheid
En alleen de vogels vliegen van Oost- naar West-Berlijn . Worden niet teruggefloten, ook niet neergeschoten. Over de muur, over het Ijzeren Gordijn , Omdat ze soms in het westen soms ook in het oosten willen zijn.	Beschrijving over vogels die van de ene kant van de muur naar de andere kant kunnen vliegen zonder obstakels.	Vogels hebben volledige vrijheid aangezien zij zich niks aan trekken van grenzen. Oost-Berlijners hebben deze vrijheid niet.

Omdat ze soms in het westen soms ook in het oosten willen zijn.		
West-Berlijn: de Kurfurstendamm! Er wandelen mensen langs porno en peepshow. Waar Mercedes en Cola , nog steeds op een voetstuk staan.	Beschrijving van het leven in West-Berlijn: - Porno - Mercedes en Cola	Neutrale beschrijving van het leven in het westen. Mercedes en Cola worden aangehaald als 'helden' van het kapitalisme.
En de neonreclames, die glitterend lokken : Kom dansen! Kom eten! Kom zuipen! Kom gokken! Dat is nou 40 jaar vrijheid , er is in die tijd veel bereikt...	Beschrijving van het leven in West-Berlijn: - Verlokkingen - Vrijheid	Neutrale beschrijving van het leven in het westen. Er klinkt wat positiviteit door in dit stuk door aan te geven dat iedereen vrij is om te doen wat hij/zij wil.
Maar wat is nou die vrijheid, zonder huis, zonder baan? Zoveel Turken in Kreuzberg die amper kunnen bestaan. Goed... je mag demonstreren , maar met je rug tegen de muur En alleen als je geld hebt, dan is de vrijheid niet duur .	Beschrijving van het leven in West-Berlijn: - Demonstreren - Geld	Kritische beschrijving van het leven in het westen: - Ongelijke verdeling welvaart - Vrijheid zonder geld is geen echte vrijheid
En de vogels vliegen van West-naar Oost-Berlijn . Worden niet teruggefloten, ook niet neergeschoten. Over de muur, over het IJzeren Gordijn , Omdat ze soms in het oosten soms ook in het westen willen zijn. Omdat er brood ligt soms bij de Gedachtniskirche, soms op het Alexanderplein!	Beschrijving over vogels die van de ene kant van de muur naar de andere kant kunnen vliegen zonder obstakels.	Vogels hebben volledige vrijheid aangezien zij zich niks aantrekken van grenzen. Zowel Oost-Berlijners als West-Berlijners hebben niet dezelfde vrijheid als deze vogels.

De Bom – Doe Maar

Tekst	Representatie	Interpretatie
Carrière maken Voordat de bom valt Werken aan mijn toekomst Voordat de bom valt Ik ren door mijn agenda Voordat de bom valt Veilig in het ziekenfonds Voordat de bom valt	Beschrijving van wat er nog bereikt moet worden voordat de atoombom valt: - Carrière maken - Werken aan de toekomst	Ironische weergave van 'belangrijke' dingen die nog behaald/gedaan moeten worden voordat de Bom valt.

	<ul style="list-style-type: none"> - Agendapunten afwerken - Inschrijven ziekenfonds 	Dit lijken de belangrijke dingen in het leven.
<p>En als de bom valt Lig ik in mijn nette pak Diploma's en mijn checks op zak Mijn polis en mijn woordenschat Onder de flatgebouwen van de stad Naast jou</p>	Beschrijving van de persoonlijke situatie als de atoombom is gevallen: <ul style="list-style-type: none"> - Pak - Diploma's /checks - Polis / Woordenschat 	Je hebt niks meer aan materialistische zaken en diploma's als de bom eenmaal is gevallen.
<p>Laat maar vallen want Het komt er toch wel van Het geeft niet of je rent Ik heb jou nooit gekend Wil weten wie jij bent Wil weten wie jij bent</p>	Beschrijving van de toekomst die te wachten staat.	Het is een situatie zonder hoop, er kan niet aan ontkomen worden. De 'ander' is het enige wat ertoe doet als er geen hoop is voor de toekomst.
<p>Ik ben verzekerd van succes Tegen brand en voor mijn leven Ik heb van alles maar geen tijd Ook niet voor heel even Ik moet aan mijn salaris denken En aan mijn relaties Maar liever weet ik wie jij bent Voordat het te laat is</p>	Beschrijving van het persoonlijke dagelijks leven: <ul style="list-style-type: none"> - Materialisme - Drukke - Relaties 	Ironische weergave van 'belangrijke' dingen die nog behaald/gedaan moeten worden voordat de Bom valt. Dit lijken de belangrijke dingen in het leven.
<p>Want als de bom valt Dan lig ik in mijn nette pak Diploma's en mijn checks op zak Mijn polis en mijn woordenschat Onder de flatgebouwen van de stad Naast jou</p>	Beschrijving van de persoonlijke situatie als de atoombom is gevallen: <ul style="list-style-type: none"> - Pak - Diploma's /checks - Polis / Woordenschat 	Je hebt niks meer aan materialistische zaken en diploma's als de bom eenmaal is gevallen.
<p>Laat maar vallen want Het komt er toch wel van Het geeft niet of je rent Ik heb jou nooit gekend Wil weten wie je bent Wil weten wie je bent</p>	Beschrijving van de toekomst die te wachten staat.	Het is een situatie zonder hoop, er kan niet aan ontkomen worden.

		De 'ander' is het enige wat ertoe doet als er geen hoop is voor de toekomst
Jij moet nog huiswerk maken Voordat de bom valt Een diploma halen Voordat de bom valt $E = mc^2$ Voordat de bom valt Mit-nach-nachst-nebst-sammt-bei-selt-von-Zu-zuwieder-entgegen-ausser-aus	Beschrijving van wat er nog gedaan moet worden voordat de atoombom valt: - Huiswerk maken - Diploma halen	Je hebt daar meer aan materialistische zaken en diploma's als de bom eenmaal is gevallen.

De Bom valt nooit – Herman van Veen

Tekst	Representatie	Interpretatie
Mijn leven is totaal ontwricht Ik voel me overboord gegooid Vandaag las ik dit nieuwsbericht: "De bom valt nooit."	Uiting na het lezen van de nieuwskop 'De bom valt nooit'	De nieuwskop 'De bom valt nooit' zorgt voor een veranderende situatie waar de zanger zich geen raad mee weet.
Maar zal de bom echt niet vallen? Wat moeten we dan met z'n allen? Zolang een toekomst ons ontbrak Leefden wij dood op ons gemak	Schetsing van een toekomstscenario en hoe men omtrent dat scenario het leven inrichtte.	Op het moment dat er men wist dat er geen toekomst was, deed men van alles zonder er al te veel bij na te denken, er was toch geen toekomst gegarandeerd.
Wij keken met omfloerste blik Nog maar voortdurend naar de grond Nu is tot onze grote schrik De hele wereld kerngezond	Schetsing van een levenswijze waarbij de dreiging van de atoombom aanwezig was / afwezig werd	Men wachtte op het moment dat het leven voor bij zou zijn door het vallen van de bom. Dat dit niet gaat gebeuren jaagt mensen schrik aan.
Met het nu uit zijn met die kater? Moeten wij denken over later? Acht, dat gezeur van "Het heeft geen zin" Daar trapt geen schoolmeester meer in	Schetsing van een toekomstscenario waarin de dreiging van de atoombom er niet meer is.	Doordat het idee van een toekomst opeens tot een mogelijkheid behoort moeten mensen gaan nadenken over hun doen en laten.

<p>Nu keert men heel ons leven om En brengt paniek in onze tent Wij hielden zo van onze bom We waren zo aan hem gewend</p>	<p>Schetsing van een toekomstscenario waarin de dreiging van de atoombom er niet meer is.</p>	<p>Het idee dat er geen toekomst was bracht een soort acceptatie met zich mee waar nostalgische gevoelens aan over blijven.</p>
<p>Ons leven is totaal ontwricht Door dit beroerde nieuwsbericht: "De bom blijft liggen waar hij ligt." De bom blijft liggen waar hij ligt</p>	<p>Uiting na het lezen van de nieuwskop 'De bom blijft liggen waar hij ligt'</p>	<p>De nieuwskop 'de bom blijft liggen waar hij ligt' zorgt voor een veranderende situatie waar de zanger zich geen raad mee weet.</p>

Bijlage 2: Transcriptie interview met Harrie Jekkers

Telefonisch interview met Harrie Jekkers - Over de Muur

16 maart 2020 van 14.00u-14.25u

- 00:00:08 HJ Hallo, met Harrie.
- NL Goedemiddag, u spreekt met Nienke Lebbink.
- HJ Ja, ik heb je verwacht ja.
- NL Ja, nou fijn! Nou anders dan verwacht, maar in ieder geval fijn dat u toch nog tijd voor mij vrij kunt maken.
- HJ Ja hoor, geen punt.
- NL Vindt u het trouwens goed dat ik het gesprek opneem, dan kan ik het later uittypen.
- HJ Ja hoor, helemaal goed.
- NL Oké
- HJ Maakt voor mij niet uit.
- NL Heel fijn.
- 00:00:32 NL Ik zal even uitleggen wat ik aan het doen ben. Ik ben momenteel mijn masterthesis aan het schrijven, voor de opleiding Cultuurgeschiedenis, hier aan de Universiteit van Utrecht. De hoofdvraag van mijn thesis is 'Op welke manier weerspiegelde de Koude Oorlog in de Nederlandstalige muziek van de jaren tachtig?' Ik heb daarvoor dus vier Nederlandstalige nummers uitgekozen uit de jaren tachtig, die in hun titel expliciet een verwijzing maken naar de Koude Oorlog. Dat is dan natuurlijk *Over de Muur*, *De Bom* van Doe Maar, *De Bom valt nooit* van Herman van Veen en *Atoombom* van het Goede Doel. Ik ga dus per nummer kijken naar de songtekst zelf, ontvangst van het nummer, de sociale context en de maker. Wat betreft de maker ben ik dus op zoek naar wat meer achtergrondinformatie over motivatie en de kijk op de jaren tachtig van de maker van het nummer.
- HJ Ja, ik snap het.
- NL Ja, dus ik heb wat vragen opgesteld die ik graag zou willen stellen.
- 00:01:34 NL Allereerst, wat is de motivatie geweest voor het nummer *Over de Muur*? Kwam dat uit uzelf en kreeg u daar de opdracht toe?

HJ Heb jij de voorstelling van het Klein Orkest gezien in de zaal?

NL Nee

HJ Nee, oké dan leg ik het nog een keer uit voor jou persoonlijk. Het is zo gegaan, een beetje ingewikkeld. Er was toen zo'n grote demonstratie die was opgezet tegen de kruisraketten en de plaatsing daarvan. Daar was dus een demonstratie tegen en ze zochten iemand die een tekst kon maken voor die demonstratie. Toen hebben ze mij gevraagd, want wij waren al enigszins bekend, we hadden al een paar hits gehad als Klein Orkest en men vond dat ik goede teksten schreef. Toen kreeg ik een marsmuziekje opgestuurd, een tweekwartsmaat heet dat in ons vak, daar moest ik een tekst in schrijven. Ik hield helemaal niet van marsmuziek, dat hoorde er volgens mij niet bij, dus ik heb de opdracht geweigerd en teruggegeven, dat is punt een. Maar wel gedacht, nou misschien moeten wij er eens een liedje over maken. Onze organist had een muziekje liggen, het liedje van *Over de Muur*, een beetje een psalmachtig liedje vind ik zelf. Nou is wel leuk dacht ik, zal ik er eens wat in schrijven. Toen ben ik gaan puzzelen, ik kwam heel erg vaak in Berlijn in die tijd, dat intrigeerde mij heel erg die stad. Met vrienden gingen we daar vaak naar toe en dan gingen we door de muur, het was eigenlijk een soort wonderland die andere kant, een totaal andere wereld. Bijna een politiek pretpark was het daar. Daarom kon ik dat lied schrijven van die twee kanten en die vogels, want ik had in de rij gestaan om daardoor te komen bij Checkpoint Charlie en dat viel me op. Er was daar zelfs een hond die over liep van de ene naar de andere kant. Toen heb ik in de middag dat lied geschreven, heb ik dat lied opgestuurd naar de VARA geloof ik. En naar de mensen van de demonstratie, maar die vonden het niks. Het was geen duidelijk standpunt tegen het communisme of voor de vrijheid, het was een beetje én én. Maar de VARA vond het mooi en die hield ons tegen en die zei: 'Kunnen jullie niet op het hoofdpodium dat liedje zingen?' Daar hadden wij niet op gerekend, maar ja is goed. Dus toen ben ik daarop geklommen, op dat podium, heel lang geleden in 1983 was dat. Toen stond ik daar opeens voor 250.000 mensen, ik had nog nooit van mijn leven voor zo'n groot publiek gespeeld. Beetje bangig gezongen, dat kun je ook wel horen die oorspronkelijke opname, maar het kwam er gelukkig goed uit. Voordat ik begon, zei iemand, en ik was al zenuwachtig: 'Even wachten nog, want je komt zo live op de radio.'

NL Dat hielp natuurlijk niet.

HJ Nee, dat zijn van die momenten dat je denkt, was ik maar loodgieter geworden. Toen de volgende dag werd dat gedraaid op de radio en dat kwam meteen in de top 15 terecht. De verrukkelijke top 15 had je toen van de VARA, daar heeft het maanden ingestaan en het werd een hit in de top 40. Er werd direct een single van getrokken door

onze platenmaatschappij en het is eigenlijk sinds 1983, dus dat is 37 jaar geleden, altijd een hit gebleven. Dus zo is het eigenlijk toevallig zo gekomen. En dat het eigenlijk ook uiteindelijk hét lied van de demonstratie is geworden.

00:05:40 NL Ik heb wat interviews met u gelezen en ik heb gelezen dat u aangeeft dat mensen vaak denken dat *Over de Muur* een links protestlied is, maar dat dat dus nooit uw bedoeling is geweest. Had u een bepaald idee dat u wilde bereiken met dit nummer? Zat er een echte bedoeling achter, naast dat het natuurlijk voor de demonstratie is geschreven? Bijvoorbeeld een bepaald publiek dat u wilde bereiken of had u daar geen vooringenomen idee bij?

HJ Ja, dat zijn nogal veel vragen tegelijk. Om te beginnen, ik schrijf eigenlijk nooit iets met een doel om iets te bereiken, ik schrijf iets omdat ik het mooi vind. Dus dat is punt een. Maar dat lied geeft wel uiting aan hoe ik mij toen destijds voelde, politiek gezien, en hoe ik mij trouwens nog steeds voel. Misschien gaat dat wat ver, maar omdat jij toch met je scriptie bezig bent. Je hebt een stroming in het anarchisme, het anarchisme bestaat uit een heleboel stromingen, is een politieke stroming geweest vorige eeuw. Een daarvan was het libertair-socialisme. Dat was een probeersel, om zonder regering, of wie of wat dan ook, zoveel mogelijk vrijheid, maar zo eerlijk mogelijk voor iedereen. En dat sprak mij heel erg aan, dat idee, een soort utopie. Eigenlijk gaat het lied daar over. Dat je wel vrijheid hebt in het Westen, maar alleen als je geld hebt. Dan is de vrijheid leuk en anders is het gewoon de vrijheid van een kikkervisje in een snoekervijver. En aan de andere kant is het hartstikke gelijker verdeeld, iedereen heeft te eten. Alleen is daar de vrijheid totaal zoek. Dat dilemma heb ik gewoon neergezet, van hoe kun je ooit een samenleving krijgen die zowel gelijk is als vrij. Dat is nog steeds een utopie, maar dat is wat ik heb willen uitdrukken, van het is altijd wat en nooit [onduidelijk]. En niet leven het communisme, gewoon het van bovenaf bekijken: het is toch wat, hier is er wat, maar daar is er op een andere manier wat. Maar het is geen lied van 'weg met de kapitalisten, ze buiten ons uit', dat staat nergens. Een soft protest denk ik.

00:08:21 NL Maar dat is dus een bewuste keuze geweest, om er dus een zacht protest van te maken en niet één kant te kiezen. Want als u zegt dat u zelf links-activistisch wat, dan had u ook kunnen zeggen van we maken wel een procommunistisch lied en daar heeft u dus niet voor gekozen?

HJ Dat vond ik niet. Kijk het communisme, dat is een beetje moeilijk uitleggen als je in die tijd anarchistisch dacht, dan had je een hekel aan communisten. Want die hadden gewoon een vastere regering en overheid dan het hele westen. Het was echt hoe ik het ervaarde, in mijn politieke opvatting. Als je in Oost-Berlijn kwam, dan dacht

je: 'Godsklere, iedereen heeft wel wat te eten. De dingen zijn goedkoper, alles is er in de winkel, van alles maar één. Want waarom moeten er eigenlijk veertig van alles zijn?' Maar aan de andere kant voelde je die beklemmende sfeer en in het westen zag je gewoon mensen bedelen. En Turken die net waren gekomen destijds, in erbarmelijke omstandigheden in Kreuzberg. Dus het is een kritiek op allebei de systemen.

00:09:36 NL En had u dan een idee of het nummer zo slagen, of niet? Eigenlijk dus niet als ik het zo begrijp, want het is dus een vrij pure impulsieve ingeving om dat nummer te schrijven. Maar was er een bepaald gevoel waar u op inspeelde met dit nummer? Wat voor gevoel heerste er volgens u dan in Nederland in die jaren tachtig? Was het overgrote deel links? Waren er echt anti-Sovjet gevoelens of Anti-Amerika?

HJ Nou, in '83 was het nog wel heel in de mode om links te zijn, bij de jeugd vooral. De zeventiger jaren was het nog erger, toen was iedereen links. Als je niet links was had je geen vrienden. Ik ben nooit zo heel erg links-linkserig geweest. Ik was altijd van ertussen in een beetje. En dat is dat liedje ook. Ik was zeer verbaasd dat het zo'n hit werd, want het is een psalm-achtig muziekje, er komen Duitse woorden in voor, waar niet echte Nederlanders op zitten te wachten. Het is een vreemd lied, ik stond ervan te kijken dat het een hit werd en is gebleven. Maar waarschijnlijk omdat het genuanceerd is, dat heel veel mensen zich erin herken. Af en toe is het schandalig dat wat in het westen gebeurd, maar in het oosten is het ook niet alles. Daarom heeft het denk ik zo veel zeggingskracht, dat het alle kanten een beetje bespreekt en kritisch benaderd.

NL Dus in die zin sluit het dus aan bij wat volgens u de mentaliteit van de jaren tachtig was? Dat het overgrote deel zich inderdaad in die middenweg bevond en daardoor dus aansluiting vond bij uw nummer?

HJ Ja, want je zou kunnen zeggen dat de sociaaldemocratie komt het dichtst in de buurt van wat ik vind, dat het zo eerlijk mogelijk wordt. Ik bedoel dat als de PVDA of GroenLinks ooit eens de meerderheid zou krijgen in Nederland, dat zou ik heel leuk vinden. Maar dat gebeurt niet in Nederland. Maar er zijn heel veel mensen die voor dat midden voelen. Socialisme is hartstikke mooi, maar dan heb je weer dat nadeel, en wij zijn vrij. Het is gewoon een breed gedragen gevoel van een middenweg die mooier zou zijn, the best of both worlds zou het mooiste zijn. Daar gaat dat lied over denk ik.

00:12:18 NL Oké, want als we even kijken naar die protestacties die van '83, die waren dus tegen de plaatsing van de kernwapens. Dit is ook meer een mening of een gevoel dat u zelf heeft ervaren in de jaren tachtig.

In hoeverre speelde die Koude Oorlog nou echt een rol in het leven van, u of andere burgers, begin jaren tachtig in Nederland?

HJ Tja, het speelde ongeveer zo'n rol als nu het milieu. We waren allemaal bang voor een oorlog, want die oorlog zou meteen een atoomoorlog worden. Is achteraf gelukkig niet gebeurd. Die dreiging was enigszins reëel, er hoefde maar één gek aan één kant op een knop te drukken en dan waren we allemaal dood. Doemdenken dat heerste heel erg in de zeventiger en tachtiger jaren, daar waren wij toen ook mee behept. Maar we waren jong en niet zo heel erg bang dat het echt zou gebeuren, ik lag er niet van wakker. Maar het was wel altijd een dreiging die er weldegelijk was. Dat speelde een hele grote rol in de politiek ook. Het was een reële dreiging, het had kunnen gebeuren en dat voelde je ook.

00:13:47 NL En kunt u de komst van andere nummers in die tijd verklaren, zoals bijvoorbeeld *De Bom* van Doe Maar of het nummer *De Bom valt nooit*, ik weet niet of u dat nummer kent van Herman van Veen.

HJ Ja ken ik.

NL Die twee nummers, maar eigenlijk alle drie de nummers zijn heel dicht na elkaar uitgebracht. Maar zoals *De Bom* en *De Bom valt nooit* hebben natuurlijk een hele andere boodschap eigenlijk. In hoeverre zegt dat iets over de tijd? Heeft u daar een bepaald idee over? Als ik bijvoorbeeld aan mijn ouders vraag hoe zij het hebben ervaren, die zeggen dan: 'Ja je weet wel dat het er was, maar ja wij waren er niet heel erg mee bezig.' Terwijl ik van u hoor dat men er wel mee bezig was, u lag er dan misschien niet wakker van, maar toch... Het ligt er misschien ook nog aan waar je in Nederland woonde en in hoeverre dat...

HJ Ja ik snap wat je bedoelt. Ik denk dat het met dezelfde gradaties is als je nu weer hebt, toch maar weer een vergelijking met die corona. Er zijn mensen die daar doodsbenuwd voor zijn en er zijn mensen die noemen het gewoon een griepje. Ertussen in zitten allerlei nuances en dat is een goede vergelijking met die bom. Er waren ook liedjes zoals Herman van Veen, die zeggen het liep zo'n vaart niet met die bom. En Doe Maar zegt eigenlijk, stel dat die bom valt laten we dan nog maar even van het leven genieten. Daar komt het op neer. En *Atoombom* van het Goede Doel ken ik niet zo goed. Maar wij, het Klein Orkest, daar was ik toen zanger van, wij waren ook een wat meer dwarser bandje. Ik denk ietsje linkser ook in onze keuze dan die andere mensen. Hoewel Herman van Veen is ook wel linkserig hoor trouwens. Maar ja die heeft soms ook liedjes om de moed erin te houden. Zo van ja het zal wel meevallen met die bom. Ik lag er niet van wakker, maar ik dacht stel dat het gebeurt, zou

geen pretje zijn. Wij waren wel enigszins links in die opvatting, dat je daar bang voor was. Maar ik zat ertussenin.

00:16:21 NL Ik zit even te kijken maar ik denk dat ik de belangrijkste dingen wel zo'n beetje heb.

HJ Ja, want het gaat jou om het politieke aspect hè? Niet om hoe het liedje is geschreven, dat interesseert je niet?

NL Nou, eigenlijk wel. Als je daar nog meer over kunt vertellen, dat mag altijd! Alle informatie is mooi meegenomen natuurlijk.

HJ Nou, ja goed dat is een kwestie van tekstschrijven. Weet je waarom ik het een heel wonderbaarlijk liedje vind achteraf? Ik heb dat even snel opgeschreven in een paar uur tijd, maar dat het helemaal niet rijmt. In het begin, de hele beschrijving van Oost-Duitsland, dat rijmt helemaal niet. Pas als ik een mening erover ga krijgen, dat het oosten gewoon helemaal geen vrijheid heeft, dan gaat het rijmen. En daarna op een andere manier rijmen in het couplet, daar heb ik nooit over nagedacht, maar dat is eigenlijk wel grappig als ik het zo terug lees en waarom ik het een vreemd lied vind. En ook nooit had verwacht met al die psalm-achtige dingen dat het een hit zou worden, maar verder is het gewoon vind ik niet echt een protestlied eerlijk gezegd. Het is een weerspiegeling van de voor-en nadelen van twee systemen. Dat was het.

00:17:38 NL En die vogels zijn natuurlijk ook heel symbolisch gekozen lijkt me?

HJ Ja het gaat erom dat het gewoon een beeld is dat iedereen daarna die nog bij die muur kwam, want die muur was nog zes jaar lang niet om. Ik bedoel maar, het is best wel lang een hit geweest. Daar stond iedereen die wel eens naar de andere kant wilde te kijken van 'oh ja' die vogels lagen allemaal op de muur te kijken naar waar er wat te eten viel. Die konden allebei de kanten op en dat staat natuurlijk voor de vrijheid die die beesten wel hebben en wij niet, wij moeten in de rij staan. Dat is een beeld gewoon, zo zou het eigenlijk moeten zijn, dat we allemaal lekker...en zo is het nu ook geworden.

00:18:25 NL Het blijft een mooi lied. Ik heb het vaak genoeg geluisterd in ieder geval, zelfs als jaren negentig kind.

HJ Ja ik kan het niet meer horen.

NL Dat kan ik me voorstellen.

HJ Ik zeg altijd: 'Ik draai het nooit, als ik het wil horen dan zet ik de radio wel aan!' Want het is echt een dijk van een hit en daar kan je je hele leven van leven bijna. Het blijft bijzonder. Maar de politieke strekking is dit, verder kan ik er niks over vertellen.

- 00:19:12 NL Ik heb trouwens nog wel twee andere vragen. Dat gaat over de verkoopcijfers, want ik ga ook kijken naar de ontvangst ervan. Heeft u enig idee waar ik dat soort dingen kan vinden die informatie van deze single?
- HJ Nou nee, heb ik geen flauw idee van. Hij staat ook op duizenden, nou honderden, tientallen verzamelp's vroeger of cd's. Liedjes over steden, protestliedjes, linkse liedjes, liedjes over vogels. Het staat er allemaal op. Ik weet het niet.
- NL Nee oké, ik dacht ik kan het altijd vragen natuurlijk.
- HJ Wat ik wel weet en misschien is dat wel een ingang daarvoor, is dat ik elk jaar van Buma/Stemra de auteursrechten krijg. Ik heb het gekregen van de helft van de muziek. Daar kan je zien dat het al zevenendertig jaar geld verdient ermee. Dus als je dat optelt dan heb je een idee.
- NL Oké, dan ga ik dat even...
- HJ Ik weet niet of de Buma/Stemra dat geeft hoor, maar dat zou je kunnen vragen.
- NL Ja precies, dat is altijd het proberen waard in ieder geval.
- 00:20:32 NL Ik ga dus naar deze vier nummers kijken. Heeft u toevallig nog connecties waarvan u zegt die zou je nog eens kunnen benaderen of die kan je nog meer informatie geven? Andere nummers die ik mis of niet heb kunnen vinden die over de Koude Oorlog gaan?
- HJ Over de oorlog?
- NL Nou ja, als het maar expliciet over de Koude Oorlog gaat. Er zijn natuurlijk heel veel nummers geschreven in de jaren tachtig die over de Koude Oorlog zouden kúnnen gaan, maar het kan ook over iets anders gaan bij wijze van spreken. Er moet echt een expliciete verwijzing naar de Koude Oorlog in zitten.
- HJ Ik heb twee liedjes van ons eigen bandje. Dat is *Soldaat op de foto*, heet dat. Dat is een liedje dat gaat over de gewone eenvoudige soldaat die denkt dat hij onoverwinnelijk is, maar gewoon doodgaat. Dat is wel duidelijk een protestlied maar meer tegen de oorlog in het algemeen, maar uit die tijd ook. Wij hebben ook *De laarzen staan al klaar*. Die hebben wij ook een keer gemaakt, is ook een protestlied. 'Geef hen de macht, marcheer maar, de laarzen staan al klaar.' Ook zo'n liedje, wie weet heb je er wat aan.
- NL Oké, daar ga ik eens even naar kijken.

HJ Van andere bandjes weet ik dat niet.

NL Oké, nou helemaal goed. Ik heb het erbij geschreven.

HJ Goed zo.

00:22:03 NL Nou, ik denk dat ik alles heb. Ik ben hier nog tot juni ergens mee bezig. Ik hoop het juni in te leveren voor de eerste kans en het te halen.
Ik ga dit uittypen. Ik kan sowieso de uitwerking van het interview naar je sturen als je dat graag wilt. En ik zal, als je dat leuk vindt, straks in juni het onderzoek naar je sturen als je daar interesse in hebt eventueel.

HJ Ja, dat is goed.

NL Kun je kijken wat je ermee wilt doen, lezen of niet, dat is aan jou.

HJ Ja, dat is goed, als je tegen die tijd...je hebt mijn telefoonnummer, kun je me een appje geven dan geef ik mijn emailadres wel.

NL Ja, dat is goed, dan zal ik dat sturen.

HJ Oké!

NL Nou, hartelijk bedankt in ieder geval voor je tijd.

HJ Jij ook!

NL Ik ga hiermee aan de slag. Ik ben echt heel blij dat het toch nog kon, ondanks de corona gekte.

HJ Nou hè, hartstikke veel succes met het werkstuk. Het was leuk en tot de volgende keer!

NL Dankjewel, oké dag.

HJ Dag.

Bijlage 3: Antwoorden Herman van Veen

Geachte Nienke,

Gedachten bij uw vragen.

*Zolang een toekomst ons ontbrak,
leefden we dood op ons gemak.*

'De Bom valt nooit'
is een reactie op regels als
*Jij moet nog huiswerk maken,
voordat de bom valt*
in het liedje 'De bom' van de popgroep Doe maar:

*Het doemdenken als reden
om je huiswerk niet te maken
die vlieger gaat niet op, kinderen.*
Dit antwoordde Willem Wilmink in 1983
toen iemand hem vroeg wat u mij nu vraagt.

Anders dan Doe Maar's liedje
dat gekleurd werd door pessimisme en perspectiefloosheid,
wilde Willem en ik een toekomst zingen.
Vanuit de gedachte 'stel dat die bom niet valt'
hoe pak je dan de dag aan?
Hoe rol je dan de looper uit naar morgen?

We wilden wijzen op een wereld
waarin niet de angst regeert.

Een angst waarvan we weten
hoe groot daarvan ook de impact
van de psychische factoren
op lichamelijke ziekte en gezondheid kunnen zijn.
Het hebben van een perspectief.
Je ziet dat nu ook
met die ongeziene c-virus crisis.

Het hebben van geen idee
hoe het morgen verder moet
sloopt onze samenleving.

Heb destijds menigmaal meegelopen
om te demonstreren
tegen die perverse bewapening.
Gezongen op De Dam
en het Malieveld in Den Haag.

Gewezen op wat je allemaal zou kunnen doen met het geld dat die bommen kosten.

Stel je voor wat dat had kunnen betekenen voor de wereldwijde gezondheidszorg en het onderwijs. Hoe anders zou de wereld er dan nu uitgezien hebben?

In de Koude Oorlog heerste het vreesvirus.
Mijn ouders wilden emigreren.
We moesten Engels leren voor onze toekomstige reis naar Canada, Australië of Papoea-Nieuw-Guinea.
We volgden cursussen van de BB, oefenden ons in het verstoppen onder tafels en trappen, droegen daarbij pannen of vergieten op het hoofd.

Hoor mijn vader en moeder nog bezorgd overleggen:

‘Wat nemen wij mee?’ ‘Dat wat we daar niet kunnen kopen schat, opa’s statenbijbel, het Chinese theeservies van tante Sophie, de Friese staartklok, mijn soldatenkloffie, Hermans viool en de wieg van de kinderen. Dat is het wel zo’n beetje,’ antwoordde mijn moeder. ‘Of?’ Ze bleven maar twijfelen en ondertussen nam de Koude Oorlog bezit van de hele wereld. Of het nu ging om de ontwikkelingen in China, de wereld van mijn kinderboekenheld kleine Sjang de zelfstandigheid van Indonesië, de dekolonisatie van Afrika, de revoluties in Zuid-Amerika en Azië, alles werd in het hokje westers/communistisch gepropt. Ook al ging het volgens de kronieken om heel andere achtergronden. De propagandaslagen die beide partijen voerden waren zo fel dat ze op den duur averechts werkten. Met name bij de jongeren. De verhalen over de terreur en de grote zuiveringen van Stalin werden bijvoorbeeld lange tijd overdreven geacht. Net als bij de Jodenvervolging bestond er een geloofwaardigheidsprobleem: de Sovjetmisdrijven en de geschatte aantallen slachtoffers waren bijna niet te bevatten. Toen in de jaren tachtig de archieven opengingen bleek de werkelijkheid – zeventien miljoen Goelagslachtoffers, zevenendertig miljoen slachtoffers van hongersnoden en andere vervolgingen – erger te zijn dan zelfs de grootste communistenvreters uit de Koude Oorlog ooit hadden durven verkondigen. Op een dag kwam mijn vader opgetogen thuis. Hij wist het, hij wist het zeker. We zouden, om aan de Koude Oorlog te ontsnappen, gaan emigreren naar het beloofde land, de Noordoostpolder.

Denk nu aan wat Albert Einstein ooit gezegd zou hebben:

*Men kan een probleem niet oplossen
door hetzelfde soort denken
dat het veroorzaakte.*

Opmerkelijk als je je realiseert dat hij mede-vader van de atoombomgedachte is.

Vrolijke groet,

Herman van Veen